

Anders Söderberg & Peter Anderberg

Funktionshinder och distansutbildning

Anders Söderberg & Peter Anderberg

Funktionshinder och distansutbildning

Distansutbildningsmyndigheten
Rapport 2:2001

Anders Söderberg & Peter Anderberg

Funktionshinder och distansutbildning

Funktionshinder och distansutbildning
är utgiven av Distum, Distansutbildningsmyndigheten
Nybrogatan 15, 871 31 Härnösand
Tel 0611-34 95 03
www.distum.se

© Anders Söderberg, Peter Anderberg och Distum

Redaktörer Anders Söderberg och Peter Anderberg
Författare Anders Söderberg och Peter Anderberg

Foto Håkan Nordlöf
Grafisk form p&p kommunikation
Original Kristianstads Boktryckeri AB
Tryck Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 2001

Distansutbildningsmyndigheten Rapport 2001
ISBN 91-973907-1-2

Sammanfattning på lättläst svenska	7
Vad kan skolan göra?	7
Att tänka på... ..	8
Nuläget	11
Behovet av riktlinjer	11
Begreppet flexibel utbildning	13
Lika olika villkor	14
Empowerment	15
Rätten till utbildning	19
Bemötande	19
Individuella behov	21
Internationell utblick	22
Pedagogisk utveckling	25
Betydelsen av flexibel utbildning	25
Metod – Individuell lärtstil	29
Situationsanpassat lärande	30
Virtuella rum för lärande på Internet	31
Organisationsfrågor	33
Utbildningsarrangörens ansvar	33
Vad kan göras för att underlätta?	34
Stöd till studerande	35
Examinationsformer och kunskapsprövning	36
Vägledning	37
Behovet av kompetensutveckling	37

Ekonomiska villkor	39
Folkbildningen	39
Högskola	40
Kostnadskrävande faktorer	41
Tillgänglighet till IKT-baserad media	43
Internetbaserad utbildning	43
Elektronisk text, E-text	46
Ljudinspelning	47
Telemöte	48
Internetbaserat konferenssystem	49
Bildkonferens	49
Tryckt text	50
Videoinspelning	51
Sammanfattning	53
Vad kan du som utbildningsarrangör göra?	53
Diskussion	54
Grundläggande krav för tillgänglighet	55
Referenser	59
Litteratur	59
Länkar på Internet	60
Summary.....	65
What can you as an education provider do?.....	65
Discussion	65
Fundamental Requirements for Accessibility.....	66

Förord

Studerande med funktionshinder har fått nya och bättre möjligheter att studera. Det gäller studier på campus men framför allt mer flexibelt lärande som distansstudier. Det är de senaste årens utveckling av Informations- och Kommunikationsteknologi, IKT, som öppnat dörrarna för personer med funktionshinder. Tillgängligheten förbättras efterhand. Förståelsen ökar för anpassat studiematerial, individuellt anpassad lärostil och stöd av olika slag för att studerande med funktionshinder ska lyckas i sina studier.

Distansens målsättning är att i sitt arbete verka för förbättrade villkor och ökad förståelse för de behov personer med funktionshinder kan uppvisa vid deltagande i flexibla utbildningssituationer på distans. Arbetet bedrivs i bred samverkan med utbildningsaktörer och organisationer på området.

Utvecklingen av flexibla studieformer, inom både högskola, vuxenutbildning och folkbildning, gynnar på flera sätt dessa grupper av studerande. Flexibilitet i tid, rum, metod och lärostil höjer kvaliteten för alla, men betyder för många personer med funktionshinder skillnaden mellan att kunna studera eller att inte kunna det. Behovet av ytterligare forskning kring betydelsen och tillämpningen av individuella lärostilar är därför stort.

Studerande med funktionshinder är en av flera underrepresenterade grupper inom utbildning, särskilt på högskolenivå. Detta förhållande slås fast i flera utredningar och rapporter. I Distansutbildningskommitténs slutbetänkande (SOU 1998:84) definieras också studerande med funktionshinder som en grupp som av olika skäl kan vinna särskilt mycket på flexibla studieformer. För att nå detta mål krävs såväl god insikt i de individuella behov dessa studerande har, som kompetens och resurser att genomföra förbättringar. Graden av såväl pedagogisk som teknisk tillgänglighet i en utbildning, är av central betydelse om nya grupper ska kunna nås.

FÖRORD

Det är vår förhoppning att denna lägesrapport dels kan belysa rådande problem men också ge konkreta förslag till åtgärder.

Härnösand 1 september 2001

Ewa Magnusson
Generaldirektör

Sammanfattning på lättläst svenska

Vad kan skolan göra?

Distum vill med denna rapport ta upp frågor som rör tillgänglighet och distansutbildning för personer med funktionshinder. Vi vill också uppmana alla som jobbar med utbildning att intressera sig för dessa frågor.

När Distum bildades var en av arbetsuppgifterna att ta vara på funktionshindrades möjligheter till distansutbildning. Nu vill vi ge några förslag och tankar om distansutbildning och funktionshinder. Många av de saker vi tar upp skulle vara bra även för människor utan funktionshinder.

Mycket av det vi skriver handlar om hur vi är mot varandra och hur man ser på människor med funktionshinder. Man måste börja förstå att funktionshinder inte är något skäl till att ge människor sämre möjligheter. Skolorna måste börja ge alla sina studerande samma möjligheter.

Det är viktigt att man använder IT, informationsteknik, för att lösa problem som har att göra med avstånd och tid. Har man ett funktionshinder skall man kunna använda distansstudier för att slippa åka till skolan. Man skall också kunna studera när man vill.

Att få känna sig välkommen och att bli bra behandlad är viktigt för alla. Har man ett funktionshinder är det ännu viktigare att man känner att man blir väl mottagen. Man skall känna att man får delta på samma villkor som andra. Handikappet får inte bli ett hinder för studier.

Det är också viktigt att man själv får välja hur man vill studera. För den som har svårt att läsa och skriva är det viktigt att få stöd. Kanske är det ibland bättre att studera på skolan för att träffa lärare och kamrater.

Här följer några saker som är viktigt för skolorna att tänka på:

SAMMANFATTNING PÅ LÄTTLÄST SVENSKA

- Att skolorna förklarar för lärare och annan personal att alla människor har samma rätt till utbildning.
- Att skolorna tänker på tillgänglighet från början när man gör en kurs.
- Att skolorna arbetar fram kunskap om tillgänglighet.
- Att man samarbetar med andra utbildningsanordnare, handikapporganisationer, stödorganisationer, landsting, försäkringskassa, dataresurscentra, arbetsmarknadsinstitut och läromedelsproducenter.
- Att skolorna bestämmer tydliga mål för hur man skall få en tillgängligare skola och fler studerande med handikapp på skolan.
- Att skolorna utvecklar sätt att undervisa som gör utbildningen tillgänglig för alla.
- Att skolorna hela tiden kontrollerar att kurserna är tillgängliga.

Vi tror att studier på distans är bra för många personer med funktionshinder. Om fler människor får snabbare Internet (bredband) blir det lättare att skicka ut ljud och bilder från skolorna.

En del problem för studerande med funktionshinder kommer att lösas av bättre teknik och datorer. Andra problem har att göra med hur vi är mot varandra. Dessa problem måste man hela tiden diskutera. Ingen skall kunna säga att man diskriminerar (behandlar sämre) studerande med funktionshinder för att man inte har kunskap.

Skolorna måste förbereda sig för att ta emot studerande med funktionshinder redan idag. Man kan inte vänta på att tekniken skall lösa de problem som finns.

Att tänka på...

Här kommer några viktiga punkter för att garantera att utbildning på distans är tillgänglig för studerande med funktionshinder.

- En av de viktigaste sakerna med distansutbildning är att kunna lära oberoende av "tid och rum". Skolorna måste från början se till att studerande med funktionshinder själva kan klara av sina studier utan extra stöd av t.ex. assistent. Man bör inte ha träffar där man måste vara med personligen. Om man väljer att ha sådana träffar, bör man se till att deltagarna inte måste vara med. Man skall också kunna ta del av allt det som händer där t.ex. över Internet.
- Skolorna bör skaffa sig allmän kunskap om bemötande och tillgänglighet. Lösningar för enskilda deltagare bör tas fram tillsammans med den studerande.
- Skolorna skall själva betala för att förbättra kurserna. Alla skolor måste själva se

SAMMANFATTNING PÅ LÄTTLÄST SVENSKA

till att deras kurser blir tillgängliga för alla på ett bra sätt. Om en skola inte anpassar sina kurser finns det en risk för att studerande diskrimineras på grund av sitt funktionshinder.

- Skolorna skall ha ett medborgarrättsperspektiv. Det betyder att man ansvarar för att alla människor som uppfyller kraven för att få delta i en utbildning faktiskt också kan göra det. Det kan aldrig vara någon annans problem att människor behandlas dåligt och inte får samma rättigheter som andra medborgare beroende på att en kroppsdel inte fungerar bra. Om man tänker på de här sakerna blir en utbildning ofta mycket bra.
- Alla människor måste ha rätt att själva välja på vilket sätt de vill studera.
- Alla skolor måste fundera på hur man skall kunna sprida kunskap om dessa frågor till sin personal.
- När det är möjligt ska informationen finnas tillgänglig i det anpassade format den studerande föredrar (t.ex. teckenspråk, punktskrift, ljudinspelningar, stor stil, elektronisk text).
- Lösningar som innebär hjälp av assistent (t.ex. teckenspråkstolk, läshjälp osv.) för att arbeta med en enskild studerande skall endast användas som en sista utväg. Innan man tar hjälp av en assistent skall alla andra sätt för att öka tillgängligheten ha provats.
- Distansutbildningskurser måste göras på ett sådant sätt att det inte märks någon större skillnad ifall man har ett funktionshinder eller inte.
- Alla distansutbildningskurser måste vara tillgängliga för studerande med funktionshinder. Om det blir för dyrt, får man försöka ändra på utbildningen.
- Skolorna bör kontrollera allt material som används i utbildningarna så att man vet att de fungerar bra för studerande med funktionshinder. Att kunna läsa material via dator och hjälpmedel är viktigt för många.
- Att se till att distansutbildningskurser är tillgängliga för studerande med funktionshinder är allas ansvar. Administratörer, lärare och annan personal måste hjälpas åt.
- Det är mycket viktigt att man ställer krav på de som vill sälja datorprogram till distansundervisning. När man köper sådana program och annan utrustning skall man kräva att den är anpassad för människor med funktionshinder. Det är mycket svårare att göra sådana anpassningar i efterhand.

Nuläget

Behovet av riktlinjer

Personer med funktionshinder har genom de senaste årens utveckling av Informations- och Kommunikationsteknologi, IKT, fått nya och bättre möjligheter till aktivt deltagande såväl vid studier som inom yrkesliv. Tillgängligheten förbättras efterhand, liksom förståelsen för de specifika behov dessa målgrupper har vad gäller anpassning av studiematerial, individuell lärtstil och stöd av olika slag för att lyckas i sina studier.

Vi ser nu en utveckling där flexibla studiemodeller på distans växer fram inom högskola, vuxenutbildning och folkbildning. Detta gynnar utan tvekan personer med funktionshinder. För dessa grupper innebär flexibilitet i tid, rum och metodval skillnaden mellan att kunna studera eller att tvingas avstå från studier.

Därför är behovet av fördjupad forskning kring betydelsen av individuella lärtstilar stort. Sådana studier bör inte minst täcka området flexibel utbildning på distans med stöd av IKT.

Självklart är det också så att för vissa grupper av studerande med funktionshinder (precis på samma sätt som för alla studerande utan funktionshinder) passar inte studier på distans. Det får alltså inte bli en situation där man använder tillgången till distansstudier som ett argument för att slippa anpassa den fysiska miljön. Full delaktighet innebär delaktighet till ett samhälles alla arenor, inte bara de som råkar vara lättast att anpassa.

Både i studier på distans och i det fysiska rummet finns en social kontext som kan vara fungerande i högre eller lägre grad. För vissa människor är tillgång till den sociala kontext som utgörs av det fysiska mötet, en förutsättning för att kunna bli framgångsrik i sina studier. För andra människor är det precis tvärtom. Men vilken grupp man än tillhör är det viktigt att man kan få välja den form som passar en bäst. Så är det inte i nuläget.

NULÄGET

Ett oroande faktum är att det idag föreligger en markant skillnad mellan antalet studerande med funktionshinder i gymnasieskolan jämfört med i högskolan. Orsakerna till dessa skillnader bör sökas i faktorer som bemötande, medvetenhet, målsättningar, pedagogiska hänsynstaganden, information, diskriminering och ekonomiska villkor för såväl utbildningsarrangör som studerande liksom i hjälpmedelsförsörjningen.

Det finns brister i både det statistiska underlaget kring antalet människor med funktionshinder i högre utbildning och hur de faktiskt fungerar i sina studier. Detta inkluderar även studerande med psykiska funktionshinder och läs- och skrivsvårigheter.

För att bättre kunna möta människors med funktionshinder specifika behov i flexibla utbildningssituationer, är en ökad kunskap viktig. Man bör tidigt i all utveckling av utbildning inleda ett arbete kring tillgänglighet. Detta ska inte vara direkt knutet till huruvida det finns människor med funktionshinder i den aktuella kursen utan göras även i förebyggande syfte. En medveten strävan mot tillgänglighet för deltagare med funktionshinder höjer också utbildningskvaliteten för övriga studerande.

Inom folkbildningen görs avsevärda insatser för deltagare med funktionshinder. Detta gäller i särskilt hög utsträckning landets folkhögskolor. Många av dessa vänder sig i sitt kursutbud särskilt mot målgruppen. I dessa kurser är medvetenheten hög för de behov som finns och nivån på vilken man kan anpassa kurserna är hög. Målet måste dock vara att deltagare med funktionshinder bereds samma möjlighet som andra att välja bland och delta i det reguljära utbudet av utbildningar, oavsett kursanordnare.

De anpassningar som krävs för att säkerställa god tillgänglighet för studerande med funktionshinder är generellt sett också av stort värde för övriga kursdeltagare. Av denna anledning finns det ett dubbelt värde i att vid all utbildning på distans, se över och förbättra tillgängligheten.

Det är vår förhoppning att riktlinjerna i detta dokument kan tjäna som katalysator för att skapa förståelse för de specifika behov studerande med funktionshinder har, och för att stödja utbildningsarrangörens strävan i att finna goda och kreativa lösningar på dessa.

Huvudförfattare och redaktörer för denna rapport, har varit Anders Söderberg, handläggare vid Distum, samt Peter Anderberg, doktorand vid Centrum för rehabiliteringsteknik vid Lunds tekniska högskola.

I referensgruppen för denna rapport har Ingemar Svensson, Folkbildningsrådet

och Distum, Birgitta Hydén, Uppsala universitet, Kristina Yetkin, Sibus, Hans Yngwe, Handikappombudsmannen, Staffan Hammerman, Specialpedagogiska institutet, samt Lena Axelsson, Statens skola för vuxna ingått. Vi tackar dessa för deras värdefulla bidrag och synpunkter och för utmärkt och givande samarbete.

Rapporten har därutöver granskats innehållsmässigt av sakkunniga företrädare för landets handikapporganisationer.

Begreppet flexibel utbildning

Distum definierar flexibel utbildning på distans på följande sätt:

Flexibel utbildning på distans möjliggör för studerande att välja plats, tidpunkt, tempo och arbetssätt för sina studier. Utbildningsanordnare organiserar, planerar och genomför undervisning med syftet att stödja den studerandes kommunikation och lärande.

Distansutbildning har utvecklats under lång tid. Definitionerna har varierat under den tiden. I förarbetena till Distums tillkomst talas om flexibel utbildning på distans och inom EU har från och med Maastrichtfördraget talats om ODL ”Open and Distance learning” liksom ”e-Learning”. De tidiga definitionerna inriktas främst på två dimensioner, en rumslig och en tidsmässig. Senare definitioner har adderat aspekter som bland annat haft att göra med undervisningens struktur, d.v.s. i vilken grad undervisningen och läromedlen låser den studerandes sätt att studera. En sådan dimension kan tänkas gå från stela, rigida lösningar till lösningar som tillåter flexibilitet.

Ett av motiven för distansutbildning, att kompensera vissa grupper i samhället för utbildningsmöjligheter de av olika skäl saknar, är i hög grad fortfarande giltigt och distansutbildning är en väg att möta detta behov. Den starkt kvantitativa ansatsen med distansutbildning har numera ersatts med en mer individfokuserad ansats. Distansutbildning är ett sätt att, oberoende av tid och rum, göra utbildning tillgänglig för den enskilde individen. Den enskilde ska genom hela livsrykten kunna uppdatera sin kompetens samt kunna tillägna sig kunskaper inom nya områden i ett livslångt lärande. Detta sker med hjälp av en rad olika utbildningsaktörer. Nya organisatoriska lösningar av utbildningssystem och sättet att arbeta blir centrala frågor. Läraren måste kunna förbereda eleverna för verksamhet i ett samhälle som mer och mer bygger på informations- och kommunikationsteknik.

Det finns vidare en målsättning såväl hos de flesta universitet och högskolor i

landet som inom vuxen- och folkbildningen, att i högre utsträckning utveckla flexibla former för distribution av kompetens och kunskap, där skillnaden mellan fysiskt bunden utbildning respektive distansutbildning, till förmån för den studerande, minskar.

Lika olika villkor

Internet har under de senaste åren haft en stor och kraftigt ökande påverkan på tillgängligheten till flera samhällseliga funktioner för människor med olika former av funktionsnedsättningar. Om denna miljö hanteras rätt, kommer detta i förlängningen att leda till framväxten av den första miljö där alla människor, oavsett funktionshinder, kan få existera på lika villkor. Datorn låter sig relativt enkelt anpassas till att vara ett gränssnitt till omvärlden. Detta gör att även människor med svåra funktionshinder genom olika former av anpassningar kan få del av de framväxande virtuella miljöerna.

Detta är något av det mest intressanta med Internet utifrån ett handikappersperspektiv – Internet är inte en i sig handikappande värld. Men för att detta skall fortsätta vara sant måste man hela tiden vara medveten om att det går ganska lätt att bygga in nya trösklar även i denna värld som åtminstone delvis kan kväva den stora potential som finns. Precis som hinder i den fysiska världen byggs de för det mesta inte heller i den virtuella världen av ren elakhet, utan av okunskap, ointresse och oansvar i olika blandning. De flesta som bygger system och miljöer förstår när de blir otillgängliga, men eftersom fokus inte finns på detta är det ofta något man skjuter ifrån sig. (Jämför med liknelsen i den fysiska världen att en arkitekt självklart förstår att en trappa inte är tillgänglig för någon med rullstol. Ändå bygger man trappan...)

Dessa hinder kan vara av både teknisk och strukturell art. I utbildningssammanhang kan man ställa upp tekniska hinder genom att t.ex. använda sig av teknik som gör det svårt eller omöjligt för människor med synskador eller hörselskador att ta del av materialet.

Man kan också bygga in strukturella hinder genom att t.ex. kräva obligatoriskt deltagande i fysiska möten vid distansundervisning. Så kallade introduktionsmöten och andra fysiska träffar som kräver att man tar sig till studieorten för att delta, kan ibland utgöra ett svårt hinder för personer med fysiska funktionshinder. För många innebär det stora logistiska problem att resa. Krävs dessutom övernattning kan problemen bli än större. Varje sådan åtgärd bidrar till att graden av flexibilitet minskar.

Exemplen på hur man kan snäva in de stora möjligheter till sann individualise-

ring som ligger i datorbaserade miljöer är många. Det är ändå det goda i den ökade tillgängligheten till samhälleliga funktioner som överväger och som har medfört att så många människor med funktionshinder snabbt sökt sig till den värld som finns tillgänglig över Internet.

Som ett exempel kan man numera snabbt hämta hem blanketter från t.ex. RSV (Riksskatteverket) i pdf-format, de vanligaste av dem kan man fylla i direkt på datorn och sedan i sin printer få en snyggt utskriven deklarationsbilaga för reavinstbeskattning av t.ex. hus- eller aktieförsäljning. Till många blanketter finns det dessutom ett datorstöd i form av program som hjälper till att fylla i och räkna ut olika värden. Inom en inte alltför avlägsen framtid kommer man dessutom att kunna skicka tillbaka blanketten över Internet och inte ens behöva plocka ut den ur datorn.

Vad RSV, och många andra samhällsinstitutioner med dem, egentligen gör när man lägger ut den här sortens blanketter på nätet, är att man deltar i en aldrig tidigare skådad tillgänglighetsreform för människor med olika former av funktionshinder. Förmodligen vet man inte ens om det själva, eller i alla fall är detta inte den huvudsakliga anledningen till varför man gör det, men resultaten är lika positiva i alla fall.

Empowerment

Bodil Jönsson, professor i rehabiliteringsteknik vid Lunds tekniska högskola, har uttryckt det så att de elektroniska motorvägarna är de första vägarna som överhuvudtaget är fullt framkomliga för människor med funktionshinder. På de gamla knaggliga grusvägarna kunde fullt friska människor ta sig fram, men människor med funktionshinder människor körde hjälplöst fast.

Ett exempel: låt oss flytta något år tillbaka i tiden och ponera att en funktionshindrad man, tetraplegiker med bara begränsad funktion i ena armen, ville studera. Han skulle då möta logistiska problem i form av transporter mellan sin bostad och utbildningsplatsen, samt på utbildningsplatsen (Färdtjänst, dörrar, trappor, toalettbesök, allmänt otillgängliga lokaler osv.). Att anteckna vid föreläsningen, att delta i grupparbeten och laborationer osv. är moment som också kräver speciallösningar. De flesta lösningar involverar hjälp av en eller flera andra personer.

I en nätbaserad utbildningssituation kommer han att kunna delta på lika villkor som sina kurskamrater, det asynkrona gör att det inte märks att han behöver mer tid med vissa moment. Den virtuella utbildningssituationen gör att funktionshinder osynliggörs och handikappet inte blir till en barriär i det personliga mötet, vilket

NULÄGET

ofta kan vara fallet vid IRL (In Real Life) kontakter. T.ex. talsvårigheter, hörselskador och andra problem försvinner vid textbaserad kommunikation. Dessutom kan han delta *direkt* i utbildningssituationen utan det filter som nästan all form av personlig assistans innebär.

Detta är ett starkt exempel på ”empowerment”, och när man börjar lägga till alla dessa små vardagliga saker, t.ex. att läsa tidningen, skicka e-mail, fylla i deklarerationer osv. som nu går att göra själv, så blir det sammanlagt en mycket stark bild av ökad livskvalitet och delaktighet. Och detta är ändå bara i början av att utnyttja den potential av existens på lika villkor, som finns gömt i datorisering och nätverkande.

Ofta när man diskuterar den här frågan kommer en del invändningar eller åtminstone en viss oro mot att man tar del av omvärlden på detta sätt genom virtuella miljöer. Invändningar som berör farhågor om att Internet kommer att leda till mer isolering och mindre av mänskliga kontakter. Detta bör man naturligtvis vara uppmärksam på, men riskerna härför är minimala. För det första bör man jämföra med hur situationen för en del människor med funktionshinder ser ut idag, med stor isolering, sämre tillgång till utbildning etc. Inte med hur det borde se ut med full delaktighet och tillgänglighet m.m. Dessutom är det så att för stora grupper är detta det enda alternativet. Man skulle inte kunna vara delaktig fullt ut i den fysiska världen, ens om det fanns ramper eller hiss till varenda rum i hela Sverige.

Dessutom finns det en annan effekt som består i att om man får ökade kontakter eller erfarenheter på det här sättet, kommer med största sannolikhet beredvilligheten att resa eller ha personliga kontakter att öka. Barriärerna vid personliga möten blir lägre om ingångsresistanser får en möjlighet att brytas ner i virtuella rum där man kan hitta positioner utan de hinder som handikappet ställer upp. Den ”kroppslöshet” som finns i virtuella rum är inte alls samma sak som anonymitet, utan en möjlighet att träffas över de barriärer som kön, ras eller handikapp kan ställa upp.

Professor Norman Coombs är en av pionjärerna inom området distansutbildning och funktionshinder. Coombs är själv blind och beskriver i en artikel ett möte mellan honom själv och en studerande med hörselskada. De mejlade ett antal gånger till varandra angående en uppgift som den studerande gjort. I det sista mejlet skrev hon att ”det var första gången hon ’talat’ med en lärare utan någon emellan dem”. Trots två sensoriska handikapp hade de fått en möjlighet att kommunicera direkt med varandra. (Coombs 2000). Man skall alltså inte glömma när man diskuterar sociala kontakter i nätbaserade miljöer, att ibland kan det virtuella rummet vara det enda rum där ett verkligt möte kan komma till stånd.

En effekt av ökade kontaktytor mot omvärlden genom de elektroniska medierna

kan också vara att de ökar lusten och behovet av att träffas personligen. För människor med funktionshinder kan det handla om att återupptäcka eller att för första gången upptäcka en okänd värld.

En teknisk utveckling som tar hand om mer och mer av vardagsbehoven kommer att vara en bekvämlighetsrevolution för friska människor men för människor med funktionshinder kommer det att vara ännu en väg till ett liv med mer självbestämmande och delaktighet.

I och med att man kan klara av fler och fler av de vardagliga sysslorna själv, kommer behoven, önskingarna och drömmarna om allt det där andra att växa. Allt det där som man helt eller delvis kan tvingas koppla bort när man har ett funktionshinder. Det där som "bara inte går". Det handlar om ingångströsklar som sänks eller elimineras och som gör att mycket av den tid som gått åt till "att vara handikappad" nu kommer att kunna användas till mer produktiva sysselsättningar. En av dessa kommer tveklöst att vara möjligheten att expandera sitt intellektuella livsrum genom att lära sig.

Det är nog så att den mesta forskning och utveckling som sker och kommer att ske inom distansstudieområdet inte kommer att vara med specifik inriktning på funktionshinder, men den kommer tveklöst att komma människor med funktionshinder till godo. Det viktigaste för dem som jobbar med gränssnittet teknik och funktionshinder kommer att vara att se till att denna nya teknik som tas fram blir anpassad, eller blir lätt att anpassa, för människor med funktionshinder. Att man inte återigen bygger slutna rum dit inte alla har tillträde.

Coombs (Coombs, 2000) nämner åtminstone fyra anledningar till varför man bör bygga teknologi som är tillgänglig för ett så vitt spektra av människor som möjligt och att göra material tillgängligt över nätet. Det första argumentet är det etiska, det är helt enkelt "det rätta att göra". Det är inte etiskt försvarbart att diskriminera människor. Det andra är ekonomiskt. Det är helt enkelt så mycket billigare att göra saker tillgängliga från början, än att anpassa dem i efterhand. Det tredje argumentet är "själviskt", vi kan alla komma att behöva en sådan teknologi vid något tillfälle. Antingen genom de nedsättningar av syn, hörsel eller rörlighet som kommer av tilltagande ålder, eller genom att man drabbas av någon form av funktionshinder eller sjukdom. Det fjärde argumentet är (tyvärr) inte tillämpligt i Sverige. Det är det lagliga argumentet. I USA, England samt ett antal andra länder är det i lag förbjudet att diskriminera människor på grund av ett funktionshinder. I Sverige finns dock ingen sådan lag. Ännu...

Rätten till utbildning

Bemötande

Det finns fortfarande stora brister i bemötande av personer med funktionshinder. Många känner sig kränkta, kontrollerade och ifrågasatta när man vänder sig till myndigheter och andra offentliga organ.

Grundtanken om att alla människor har lika värde är självklar i ett modernt demokratiskt samhälle. Handikappolitik handlar om allas rätt att vara medborgare och att vara delaktiga. Människor med funktionshinder har rätt till full delaktighet, ett värdigt bemötande och möjlighet att själva bestämma över sina liv. Om handikappolitiken och handikapplagstiftningen ska få avsedd verkan, krävs det att attityder förändras och att människor med funktionshinder och alla som har makt att förändra, måste samverka och vara pådrivande.

Ett led i detta arbete är det avstamp som tas av regeringen i propositionen ”Från patient till medborgare” (1999/2000:79)

”I propositionen föreslår regeringen nationella mål och inriktning för handikappolitiken. Regeringen bedömer att insatserna under de närmaste åren bör koncentreras till företrädesvis tre huvudområden:

- att se till att handikapperspektivet genomsyrar alla samhällssektorer,*
- att skapa ett tillgängligt samhälle, samt*
- att förbättra bemötandet.*

Det innebär bl.a. att statliga myndigheter bör integrera handikapperspektivet i sin verksamhet och vara ett föredöme när det gäller att göra verksamhet, information och lokaler tillgängliga. Krav bör införas i plan- och bygglagen på att enkelt åtgärdade hinder i befintliga lokaler dit allmänheten har tillträde och på befintliga allmänna platser bör vara eliminerade år 2010 och kraven på tillgänglighet i samband med nybyggnad och ombyggnad bör förtydligas. Kollektivtrafiken bör vara

RÄTTEN TILL UTBILDNING

tillgänglig för personer med funktionshinder år 2010 och gällande föreskrifter om tillgänglighet till färdmedel inom olika trafikslag bör ses över och skärpas. Bemötande handlar inte bara om mötet mellan människor utan även om hur samhället i lagar, resursfördelning m.m. visar vilken syn på personer med funktionshinder som råder. Regeringen föreslår åtgärder mot s.k. domstolstrots. Särskilda medel bör avsättas för en flerårig satsning på kompetensutveckling för personal inom olika samhällsområden kring frågor som rör bemötande av personer med funktionshinder. På området kultur och media bör ökade resurser tillföras för ökad tillgänglighet. På utbildnings- och arbetsmarknadsområdet aviseras uppdrag och utredningar. Statsbidragen till handikapporganisationerna bör höjas.”

(http://www.social.regeringen.se/propositionermm/propositioner/p992000_79a.htm)

I anslutning till ovan nämnda proposition kommer regeringen också att ge i uppdrag åt några större myndigheter som har kontakt med allmänheten att senast 31 december 2001 redovisa hur myndighetens lokaler, information och övrig verksamhet skall anpassas. Dessa åtgärder skall sedan vara gjorda senast 2005.

Det handlar även om en kompetensutveckling på bred front för politiker, chefer och annan personal. Denna kompetensutveckling kring bemötande av personer med funktionshinder ska vara systematisk och långsiktig.

I ovan nämnda proposition sägs det också att förutsättningarna för vuxna studerande med funktionshinder och deltagare i behov av särskilt stöd, bör stärkas.

Man lägger särskild vikt vid att staten skall ha en särskild roll som föregångare i arbetet med att göra samhället och alla dess arenor tillgängliga för alla.

IKT är ett högprioriterat område och på mindre än ett årtionde har informationstekniken revolutionerat utbildningssituationen för många personer med funktionshinder. Att människor med olika funktionsnedsättningar får tillgång till information via Internet är ett exempel där tillgängligheten måste garanteras.

Att själv få välja utbildningsanordnare och utbildningsform måste vara lika självklart för människor med funktionshinder som för andra. Distansstudier som är anpassade och tillgängliga måste ingå i den valmöjligheten.

Ett gott bemötande och god fysisk tillgänglighet till studiemiljön är alltså av stor betydelse. Tillgänglighet måste därmed också utsträckas till att omfatta de virtuella miljöer som nu skapas för att tillgodose studerandes, inte bara de med funktionshinder, önskan om flexibla studieformer, vanligen baserade på olika former av kommunikation och distribution via Internet. I dessa miljöer måste tillgänglighet, såväl tekniskt som pedagogiskt, säkerställas för studeranden med olika slags funk-

tionshinder. Detta kan göras genom bred samverkan med brukarorganisationer på handikappområdet liksom genom att följa sådan standard för tillgänglighet som skapats internationellt.

”Nu är jag gravt hörselskadad och sitter i rullstol, vid förflyttning. Det innebär med stor sannolikhet att jag inte kan komma in till salarna där föreläsningarna ska hållas och det mest troliga är att där inte finns någon hörselslinga. Så på det vanliga sättet kan jag inte ta del av utbudet, som erbjuds vid universitet och högskola.

Det är så skönt att man kan få föreläsningen över nätet vilket ger mig friheten att ta del och på det sättet som passar för mig av innehållet, när jag så själv önskar.”
(Anderberg, P. 1999. ”Internetlärande för alla”)

Frågan om bemötande är främst avhängig information om den studerandes villkor med avseende på funktionsnedsättningen samt på kunskap om effekterna av nedsättningen. I de fall sådan förståelse kan uppnås i omgivningen, kan de handikappande hindren i den omgivande miljön vanligen undanröjas på ett sådant sätt att den studerande, med små eller inga begränsningar alls, kan delta fullt ut i den avsedda studiesituationen.

Detta är alltså varje utbildningsanordnares skyldighet att medverka till.

Individuella behov

Förutsättningarna för framgångsrika studier för studerande med funktionshinder och deltagare i behov av särskilt stöd är att detta stöd faktiskt erhålls och ses som en del i en helhet i den studerandes livssituation.

Av FN:s standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionshinder framgår att staterna ska erkänna principen om lika möjligheter till utbildning på grundskole-, gymnasie- och högskolenivå för barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning. Utbildningen bör vara integrerad med ordinarie utbildning.

Myndigheter inom utbildningssektorn har ansvar för att utbildningen äger rum i en integrerad miljö och ingår i den nationella planeringen av till exempel läroplansutveckling och skolorganisation. Det ska finnas teckenspråkstolkare och annat lämpligt stöd, samt rutiner för stöd och hjälp som gör utbildningen tillgänglig.

Handikappombudsmannen, HO, har mottagit anmälningar från studerande som känner sig missgynnade vid antagning till studier. Flera anmälningar har gällt frågor om stöd- och anpassningsåtgärder. En av de grundläggande principerna inom

RÄTTEN TILL UTBILDNING

svensk handikappolitik är den så kallade ansvars- och finansieringsprincipen, vilken bekräftats av riksdag och regering. Den innebär att varje sektor i samhället skall utforma och bedriva sin verksamhet så att den blir tillgänglig för alla medborgare. Kostnaderna för de nödvändiga stöd- och anpassningsåtgärder, som personer med funktionshinder har behov av, skall finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten. Att inte vidta stöd- och anpassningsåtgärder kan innebära att sökande och studerande med funktionshinder diskrimineras på grund av sitt funktionshinder.

Lagstiftningen på området håller också på att förstärkas mot ett mer uttalat medborgarrättsperspektiv, vilket kommer att stärka människors med funktionshinder rättigheter att ta del av undervisning på lika villkor. (se ang. ”Från patient till Medborgare” ovan)

”Jag har aldrig tidigare varken studerat på distans eller via nätet. Det här har varit ett mer avslappnat sätt att lära på, tycker jag som hörselskadad. I normala fall om jag går på en kortare kurs där det inte finns hörselhjälpmedel blir jag mycket trötta av att anstränga mig för att höra och jag orkar inte ta till mig allt som sägs. Jag tappar koncentrationen helt enkelt. Jag kan i normala fall inte föra speciellt mycket anteckningar heller, eftersom jag måste titta på den som pratar. Så jag missar mycket av det som sägs i normala fall och har svårt att hänga med i diskussioner i klassrummen, vilket är oerhört frustrerande och man känner sig helt dum i huvudet ibland. Allt detta har jag sluppit här och jag har kunnat studera på lika villkor som mina kurskamrater. Denna upptäckt har faktiskt gjort att jag ser framtiden an med tillförsikt (och inte bara när det gäller studier), trots att jag kanske kommer att få ytterligare försämrad hörsel i framtiden.”

(Anderberg, P. 1999. ”Internetlärande för alla”)

Internationell utblick

I USA finns sedan drygt tio år (1990) tillbaka en lagstiftning som benämns ADA (Americans with Disabilities Act). Detta är en lag som mycket starkt intar ett medborgarrättsperspektiv på människors med funktionshinder tillgång till olika samhälleliga arenor och funktioner. Genom ADA skall även människor med funktionshinder tillförsäkras sina medborgerliga rättigheter, som att t.ex. ta del av högre utbildning. När lagen antogs 1990 var inte Internet och webben något område dit man specifikt tänkte sig att någon skulle behöva tillträde, än mindre ha problem med tillgängligheten till. Alltså finns det inget specifikt för informationsteknisk tillgänglighet i ADA. Allmänt anses det ändå att lagrummet är tillämpligt även på

informationstekniska applikationer. USA hade redan tidigare en lagstiftning på området genom bl.a Vocational Rehabilitation Act från 1973. Sektion 504 av denna lag skall speciellt skydda individer mot diskriminering inom utbildningsområdet. Utbildningsanordnare som erhåller statlig finansiering (vilket är i princip alla universitet) måste göra sina utbildningar tillgängliga för individer med funktionshinder. Ett tillägg till den s.k. "Section 508". (<http://www.section508.gov/>) gjordes 1998. I denna stadgas att informationsteknik anskaffad, utvecklad eller använd av myndigheter skall vara tillgänglig för människor med funktionshinder. (Waddell, C.D. 2000). Denna lag förväntas få ett stort genomslag på hur standarder för området utvecklas.

I Storbritannien finns sedan 1995 DDA (Disability Discrimination Act). Denna lag omfattade inledningsvis inte undervisningsområdet, men i maj 2001 antogs ett tillägg som även innefattar diskriminering inom undervisning (Special Educational Needs and Disability Act) .

1992 antogs i Australien en diskrimineringslag som till stora delar bygger på samma synsätt som FN:s standardregler. Lagen omfattar ett stort antal områden och dess målsättning är att så långt det är möjligt motverka diskriminering av människor på grund av deras funktionshinder. Bland annat ingår utbildning och tillgång till byggnader. Lagen är inte lika stark som den i USA men den innebär att man stegvis ställer ökade krav på tillgänglighet för att i slutändan uppnå full tillgänglighet för alla människor. Australiens motsvarighet till vårt Utbildningsdepartement, Department of Education, Training and Youth Affairs, har sedan juli 1997 slagit fast regler för tillgänglighet till utbildning.

Även i Sydafrika finns det en diskrimineringslagstiftning som tar sin utgångspunkt i mänskliga rättigheter och alla människors lika rätt till samhällseliga funktioner. Det sydafrikanska samhället befinner sig dock fortfarande i en övergångsperiod, varför tillämpningen av lagen ännu är osäker. Dock har man visat att man prioriterar frågor om diskriminering av människor med funktionshinder genom att placera ett särskilt samordningskansli för dessa frågor inom vice presidentens kansli.

Generellt upplevs en stark lagstiftning i dessa länder som ett stort stöd för människor med funktionshinder, samt de som arbetar med tillgänglighet för alla till högre studier. Det kan också innebära att det är lättare att göra prioriteringar samt att få personal att inse vikten av medborgarrättsperspektivet när det finns en lagstiftning i bakgrunden.

Även inom EU finns det en mängd initiativ. eEurope är ett politiskt initiativ som

RÄTTEN TILL UTBILDNING

syftar till att säkerställa att informationssamhället blir tillgängligt för alla medborgare och att alla kan ha fördel av utvecklingen. eEurope har en skrivning angående människors med funktionshinder tillgång till de digitala miljöerna, där man speciellt framhåller utbildning som ett viktigt område. I dessa dokument poängteras att särskild uppmärksamhet måste ägnas tillgänglighetsfrågor för att förbättra förutsättningarna för personer med funktionshinder att delta i utbildning specifikt liksom i samhället generellt. Nätverk måste utformas för att erbjuda tjänster som stöd för utveckling och självständighet. I Europe Action Plan beskrivs även arbetet med att skapa en europeisk standard för tillgänglig teknik. Denna ska t.ex. kunna användas i upphandlingssammanhang. Sådan standard finns som nämnts redan i USA genom ”Rehabilitation Act Section 508”, vilket hittills även haft positiva effekter på upphandling av tillgängliga lösningar i Europa på så sätt att mycket teknik som köps från USA redan är anpassat efter en strängare lagstiftning.

I Europe Action Plan slås även mer långsiktiga mål fast. För 2001 är t.ex. målet att medlemsstaterna ska ha fattat nödvändiga beslut för att alla offentliga webbplatser ska göras tillgängliga för personer med funktionshinder. Målsättningen för 2002 är att varje medlemsland ska ha etablerat ett s.k. Centre of Excellence för att sprida information och erbjuda utbildning i hur tillgängliga lösningar skapas.

Pedagogisk utveckling

Betydelsen av flexibel utbildning

Människor som inte har något funktionshinder kan kröka sin kropp och sitt intellekt för att passa in i rigida strukturer, t.ex. i utbildningar. Det kan ofta inte människor med funktionshinder. När Internet nu i princip möjliggör ett individuellt studerande, är således detta inte främst att se som en förbättring för människor med funktionshinder utan som en förstagångshändelse av gigantiska mått.

I en licenciatuppsats hösten 1999 redovisade Peter Anderberg bl.a. hur ett antal studerande med funktionshinder upplevt en nätbaserad kurs (Hela uppsatsen finns tillgänglig på www.certec.lth.se/peter/internetlarandeforalla/ilfa.pdf).

De erfarenheter som ett antal studerande med funktionshinder gjort i en högskolekurs visas upp och analyseras. Den nästan samstämmiga bilden av att ens handikapp försvunnit i nätmiljön kommer fram i de studerandes utsagor. Den grupp av studerande med funktionshinder som överlag har haft mest positiva erfarenheter av att studera på detta sätt är människor med hörselskador och döva. En deltagare med hörselskada uttrycker skillnaden mellan att studera på vanligt sätt (klassrumsbundna studier) och att ha nätburen undervisning av denna typ.

”Jag skulle också vilja beskriva hur jobbigt det kan vara med lärandet som hörselskadad i miljöer som mycket sällan är anpassade för detta handikapp. Så här har det sett ut de senaste åren för mig:

Jag lyssnar till föreläsaren, får anstränga mig för att höra, blir trött och tappar koncentrationen efter en stund. Så fortsätter det hela föreläsningen och jag missar mycket av det som sägs. Att försöka anteckna vad som sägs är svårt eftersom jag samtidigt måste titta på föreläsaren för att höra vad han säger... Ibland står föreläsaren vänd med ryggen mot mig och då hör jag nästan ingenting trots att jag alltid sätter mig långt fram. Likaså, om kurskamrater, långt bort i salen säger något, får jag svårt att delta i diskussionerna eftersom jag inte hör allt de säger. Jag bru-

PEDAGOGISK UTVECKLING

kar alltid säga till att jag är hörselskadad men det brukar glömmas bort efter ett tag. Jag är helt slut efteråt och känner att jag inte har kunnat tillgodogöra mig det som sagts, d v s jag har inte inhämtat den information som jag skulle behövt ha för att lära mig. Numera utsätter jag mig inte för några längre kurser om det inte finns hörselhjälpmedel i lokalen.

Så här har situationen, ur mitt hörselskadeperspektiv, sett ut på denna kursen: Jag har tagit till mig föreläsningarna genom att läsa dem. Jag har fått anteckningarna på köpet eftersom jag har kunnat skriva ut hela föreläsningen. Jag har kunnat "höra" vad föreläsarna och mina kurskamrater säger. Jag har lärt mig mycket nytt och har själv, via länkarna i föreläsningen själv kunnat välja att läsa det som verkar intressant för mig. Jag har inte känt mig "dum", eftersom jag har uppfattat allt som sagts... Jag har inte varit trött... Det har varit mycket inspirerande.

Skillnaden beror naturligtvis på att jag kunnat använda synen i stället för hörseln till att skaffa mig information och att jag kunnat samspela helt obehindrat med mina kurskamrater genom att de skrivit i stället för att prata. Jag har helt enkelt inte varit handikappad längre! Jag hade faktiskt inte orkat gå denna kursen om den inte varit helt nätburen... och då hade det inte blivit något lärande överhuvudtaget för mig."

(Anderberg, P. 1999. "Internetlärande för alla")

Personer med funktionshinder berörs främst av utbildning på distans på två olika sätt. Å ena sidan handlar det om målgruppsriktade utbildningar, ibland med ett yrkesinriktat eller rehabiliterande innehåll, där man vänder sig med ett innehåll direkt till målgruppen. Sådana utbildningar är ofta högt specialiserade, har ett fåtal deltagare och erbjuder stora möjligheter för anordnaren att skraddarsy såväl innehåll som förutsättningar. Utbildningar av detta slag kan bedrivas av landsting, folkhögskolor eller privata rehabiliteringsföretag.

Å andra sidan handlar det om studerande med funktionshinder som önskar delta i traditionell distansutbildning på samma villkor som övriga deltagare. Det kan t.ex. handla om utbildning inom högskola, vuxenutbildning eller folkbildning. Man önskar tillgång till en studiesituation av skäl som alla andra. Man vill kunna arbeta i samma läromedel, följa samma studieplan och nå samma studieresultat som alla andra kurskamrater. Skälen till de svårigheter som uppkommer kan inte sällan finnas i den studiemiljö utbildningsanordnaren erbjuder.

Även om många, inte minst människor med funktionshinder själva, ibland kan

se en fara i att man i framtiden hänvisas till att studera på distans eftersom anordnaren då slipper anpassa sina lokaler för rullstol, erbjuda läromedel på alternativa media osv., välkomnar å andra sidan de flesta den valmöjlighet det skulle innebära att själv kunna avgöra om man vill studera på distans eller inte. Dessutom är det troligt att en ökad tillgång till utbildning, och då framför allt högre utbildning, kommer att leda till ökade krav på en mer allmän tillgång och delaktighet till samhällets olika arenor.

Under 1998 la dåvarande Distansutbildningskommittén, DUKOM, fram sitt slutbetänkande. I en av delarna, SOU 1998:84, talar man om grupper av studerande som kan anses vara särskilt gynnade av utbildning på distans. Man säger bl.a.:

”Många vägar bör prövas för en utveckling av distansutbildningen i Sverige, och DUKOM har valt att vara sparsam med förslag om vilka områden som bör prioriteras under uppbyggnadsskedet. Tre målgrupper vill kommittén emellertid framhålla som viktiga. Personer med funktionshinder utgör en sådan grupp eftersom de ofta har särskilda svårigheter att delta i traditionell utbildning. En annan grupp som bör prioriteras är av självklara skäl glesbygdsboende. En tredje grupp utgörs av dem som är i behov av kompetensutveckling i yrket, bland dem småföretagare.”

Vidare säger man:

”För många personer med funktionshinder är distansformen den enda möjliga, eftersom de av fysiska skäl inte orkar delta i undervisning under hela skoldagar eller inte kan ta sig till en utbildningslokal varje dag under en kurs.”

”Utvecklingsinsatser är då särskilt angelägna i fråga om målgrupper som har stora svårigheter att delta i närutbildning. En sådan grupp är personer med funktionshinder, som dessutom i många fall har behov av särskild utrustning och särskilda hjälpmedel.”

Det blir naturligt att då ställa sig frågan varför kursdeltagare med funktionshinder kan anses vinna särskilt mycket på flexibel utbildning på distans med hjälp av IKT, i förhållande till deltagare utan sådana funktionshinder.

Den form av distansutbildning som vi nu ser växa fram, ibland kallad den andra generationens distansutbildning, är mycket gynnsam för personer med funktionsnedsättning. Frihet i tid och rum, dvs. traditionella begrepp inom distansutbildning, medför stora fördelar för många personer med funktionshinder. Genom att själv kunna välja tidpunkt och tidsmässig omfattning av sina studier, kan den som har ett

funktionshinder överbrygga de svårigheter som det kan innebära att infinna sig till utbildning på bestämd tid och under viss tidsrymd. En reumatiker kan t.ex. under långa perioder fungera utan hinder och kan då delta i traditionell närutbildning, medan man under andra perioder drabbas hårt av smärta och orörlighet vilket därmed omöjliggör deltagande i annan utbildning än under flexibla former. För en rörelsehindrad person kan det te sig närmast oöverstigit att tvingas infinna sig på en bestämd plats, medan däremot studier på en annan plats, i hemmet eller i en anpassad miljö utanför utbildningsanordnaren, går utmärkt att genomföra.

”Jag använde både ljud och text och det var bra att kunna både läsa och höra föreläsningarna. Jag kunde höra eller läsa de hur många gånger jag ville och var det något jag inte förstod kunde jag gå ifrån och fundera en stund för att sedan återvända. Det var mycket skönt att slippa behöva åka någonstans till en lokal som jag ändå inte kunde komma in i. Jag kände mig mindre handikappad eftersom jag kunde ta allt i min takt.”

(Anderberg, P. 1999. ”Internetlärande för alla”)

För många personer med funktionshinder kan det likaså vara omöjligt, eller åtminstone mycket svårt, att följa en utbildning eller kurs, enligt en i förväg fastlagd tidsplan. Det kan upplevas som mycket positivt att, för den som har svårt att förflytta sig och kanske har nedsatt rörlighet under tidig morgon, kunna välja att istället studera under kvällstid.

En av de verkligt stora fördelarna ligger emellertid i de nya dimensionerna av pedagogisk flexibilitet. Genom att nu också tala om flexibilitet vad gäller metod för lärande och val av innehåll kommer utbildning på distans nu att öppnas för helt nya grupper. Många personer med olika funktionsnedsättningar har varit utestängda från utbildning på grund av faktorer som rör tid och rum. Det är emellertid rimligt att anta att ännu fler sorterats bort genom låg grad av flexibilitet i val av pedagogisk metod och innehåll. Detta, som skulle kunna sammanfattas som strukturen hos en utbildning, är av central betydelse om nya grupper ska kunna nås. Genom att i ännu högre grad ta hänsyn till individens personliga lärtillstånd kan metodvalet öppna nya vägar till utbildning.

Genom flexibel utbildning enligt denna beskrivning, finns det goda möjligheter för personer med funktionshinder att både öka sin livskvalitet och att öka sina möjligheter att konkurrera på arbetsmarknaden. Införandet av IKT i form av kompensering hjälpmiddel har inneburit stora fördelar för människor med funktionshinder såväl privat som på arbetsmarknaden och i studiesituationen. Att i förlängningen

omsätta begreppet IKT till att även omfatta stöd i själva utbildningsprocessen, bl.a. vid val av metod för inläring, ökar i ännu högre grad möjligheten att delta på samma villkor som studerande utan funktionshinder. Stöd i form av teknisk och pedagogisk rådgivning liksom tillgång till en studiesocial miljö kommer för denna grupp av deltagare att vara om möjligt än mer viktigt än för övriga kursdeltagare. Anpassning av miljön vid exempelvis lokala lärcentra blir därför särskilt viktig.

Ett sätt för utbildningsorganisationer och andra att närma sig problemet med lika tillgång till distansutbildning, kan vara att:

- Skapa förståelse för allas rätt till lika utbildning.
- Beakta tillgänglighetsaspekter i all kursutveckling.
- Skapa gemensam policy kring detta.
- Definiera tydliga mål.
- Bedriva forskning och utveckling kring allas rätt till lika utbildning.
- Ständigt utvärdera frågor kring allas rätt till lika utbildning.
- Aktivt arbeta för en förändrad och förbättrad organisation.

Mycket kursutveckling sker idag i olika arbetsgrupper. Dessa ”team” representerar ofta en bred kompetens, som t.ex. pedagoger, webbdesigners, författare, illustratörer och administratörer. För att säkerställa god tillgänglighet och möjlighet för deltagande på lika villkor, är det en fördel om också kompetens kring studerandes med funktionshinder villkor finns tillgänglig. Om detta utvecklas till ett normalt arbetsätt vid utveckling av nya utbildningar, kan många svårigheter förebyggas.

Metod – Individuell lärstil

Det har under framväxten av begreppet flexibelt lärande, precis som i annan utbildning, kommit att införas ett nytt begrepp kallat individuell lärstil. Begreppet vill beskriva både ett förhållande där anordnare är medveten om att deltagarna har skiftande bakgrund, olika förutsättningar att ta till sig kunskaper, olika förutsättningar vad gäller teknik, tid osv. Det vill också beskriva individens behov av att utifrån sina personliga förutsättningar kunna studera och tillägna sig kunskap på det sätt jag själv föredrar. Detta förändrar drastiskt den traditionella bilden av utbildning. Enbart ordet UT-bildning markerar varifrån bildningen kommer! Att som nu tydligare markera att bildningen skapas hos deltagaren själv, tydliggör möjligheterna för den enskilde att kunna studera utifrån sina förutsättningar.

Möjligheten till både individuella tidsbilder och individuella spår genom utbild-

ningen passar perfekt för människor med funktionshinder. Multiingångar och multiutgångar till ett gemensamt lärande rum innebär att man kan behålla en individualiserad studieprofil som även möjliggör en social lärandesituation. I princip är det det gemensamma rummet (som byggs upp av gemensamma deadlines, gemensamma frågor osv.) som konstituerar att det rör sig om lärande i en formaliserad utbildningssituation.

Situationsanpassat lärande

Samhället förändras och det kunskapsamhälle vi befinner oss i idag ställer nya krav på medborgarna. Det ställs nya krav på ständig utveckling och ständig påfyllnad av ny kompetens och nytt kunnande. Den tiden är för länge sedan förbi när man utbildade sig en gång i livet och sedan klarade sig genom arbetet och genom fritiden. Idag är rörligheten på arbetsmarknaden mycket större och kraven privat mycket större på att kunna utveckla sina kunskaper. Därför har begreppet livslångt lärande vuxit fram som ett svar på behovet av att ständigt fylla på sina kunskaper. Begreppet står för ett system där man genom hela livet vandrar i och ur utbildningssituationer för att fylla de behov man har. Man kan säga att i skenet av utvecklingen av begreppet livslångt lärande och flexibelt lärande har det hänt väldigt mycket under tiden från Hermods startade till idag när man pratar om flexibel utbildning och flexibelt lärande. Det räcker inte bara med stöd i form av ny teknik för att åstadkomma de processer som vi pratar om här, nämligen livslångt lärande och flexibel utbildning. Det krävs också pedagogisk utveckling, nytänkande och flexibilitet (Fening, 2001).

De senaste årens utveckling av metoder för lärande och kunskapsutveckling har influerats av flera olika fält inom pedagogiken. Elevcentrering har ända sedan slutet av 70-talet varit vägledande och där vi nu kommit att landa i begrepp som tydligare fokuserar på deltagaren som aktiv, nyfiken och kunskapsörstärkt. Detta gynnar alla, men är av särskilt stort värde för personer med funktionshinder. Deltagaren ska så långt som möjligt själv upptäcka, definiera och tillfredsställa sitt behov av kunskap. Självklart hänger denna utveckling samman med förändringar i den allmänna kunskapsynen och i synen på lärarens roll i utbildningen.

Genom att som deltagare själv inta ett aktivt förhållningssätt till sin inläring, förväntas denna bli mer effektiv och bestående. Deltagaren kan relatera till tidigare kunskap och samtidigt interagera med den närmiljö han eller hon befinner sig i. Drivkraften, som ju är en så central del av begreppet flexibelt lärande på distans, ligger tydligt markerad hos deltagaren och inte hos kursledningen eller ”i kursen”.

Ansvaret för att lärandet sker ligger alltså hos deltagaren, vilket på ett mycket tydligt sätt skiljer sig från tidigare traditionell syn på utbildning. Detta ställer, som vi tidigare kunnat konstatera, stora krav på olika former av stöd för deltagare med funktionshinder.

Ett kollaborativt lärande bygger på sociala processer. Tanken är att det stoff man som individ har tagit till sig (texter, videofilmer etc) i ett öppet, kritiskt och problematiserande samtal med lärare och kurskamrater skall bli till kunskap. Sociala processer är alltså en integrerad del av goda lärprocesser. Sociala processer är också viktiga som "grogrund" för att goda lärprocesser skall uppstå och överleva.

Olika sociala relationer utvecklas mellan studerande vid virtuella möten på distans och vid fysiska möten. Att skapa god kommunikation såväl mellan deltagare som mellan kursledare och deltagare i en utbildning på distans är ett arbete som kräver stor eftertanke och planering. Ofta handlar det om att skapa tillit och trygghet som gör det möjligt för alla att våga lyfta sina tankar och formulera de frågor utan vilka kunskap inte kan byggas.

För att åstadkomma ett kollaborativt, lärande möte på distans krävs hög aktivitet från såväl deltagare som kursledare. Denna aktivitet skall initieras och därefter underhållas kursen igenom. Erfarenheter visar att de distanspedagoger som lyckas bäst, till allra största delen själva har en mycket hög grad av "virtuell" tillgänglighet. Om man som lärare föregår med gott exempel vad gäller distansaktivitet, är chansen stor att deltagarna också kommer att vara distansaktiva.

Virtuella rum för lärande på Internet

Det finns ofta en tendens att betrakta lärande som något knutet till en formell utbildningssituation. Naturligtvis är det och har alltid varit så att den största delen lärande i en människas liv sker utanför sådana formella situationer. Så är fallet även på Internet.

Det som är nytt på Internet är den friktionsfrihet med vilken man kan ta del av information och kunskap. För människor med funktionshinder är denna friktionsfrihet än större då man har en mer direkt och problemfri tillgång till mycket av information som man inte skulle kunnat ta del av annars (t.ex. människor som är muskelsvaga har svårt att bläddra i böcker, åka till bibliotek osv. Döva har svårt att få information muntligen, blinda har svårigheter att läsa vanliga böcker men kan använda talsyntes via datorn osv.). Människor med funktionshinder har alltså tillgång till mer information idag, både allmän och mer specifikt handikapprelaterad sådan.

PEDAGOGISK UTVECKLING

Dessutom växer s.k. virtuella, intressebaserade gemenskaper fram på Internet som i många fall har en utpräglad profil mot lärande inom något ämne, men som också kan vara rena informationsmiljöer eller kommunikativa miljöer vars struktur och innehåll fungerar utmärkt för informellt lärande. Dessa gemenskaper är även i hög grad sociala sådana där man deltar på individnivå. Detta är intressant ur handikappsynpunkt eftersom man kan delta i dessa gemenskaper på lika villkor oavsett kroppsliga funktionsnedsättningar. Uppfattningar om individer är (och kan inte vara) kroppsrelaterade i sådana gemenskaper och detta kan vara till stort gagn för människor med funktionshinder som ofta känner att deras handikapp ”kommer i vägen” i många sociala situationer.

I och med att gränserna för lärande som sker i formella och informella lärandegemenskaper i viss mån suddas ut, och att man i skenet av det livslånga lärandet går in och ut ur sådana system, finns det all anledning att beakta denna aspekt. Man bör inte missa de sociala dimensionerna och den möjlighet att bygga intressegemenskaper som är möjliga i nätbaserade kurser. Härvidlag finns mycket att lära av de goda virtuella gemenskaper som vuxit upp på Internet.

Organisationsfrågor

Utbildningsarrangörens ansvar

Utbildningsarrangörens ansvar för att inte bygga nya otillgängliga miljöer är stort. I och med att det mesta byggs upp från grunden och att byggstenarna till största del är virtuella har man en stor möjlighet att bygga en tillgänglig miljö. För att detta skall bli en verklighet måste man hela tiden vara medveten om att det går ganska lätt att bygga in nya trösklar även i denna värld som åtminstone delvis kan kväva den stora potential som finns. Som vi tidigare kunnat konstatera, byggs dessa hinder för det mesta inte av elakhet eller av segregerande skäl, utan av okunskap, ointresse och oansvar i olika blandning. Att förflytta fokus är alltså av största betydelse.

Ett utmärkt tillfälle att göra denna förflyttning av fokus är vid upphandling av system och tjänster. Det är av yttersta vikt att man som beställare av all programvara är mycket tydlig när det gäller att beställa system som inte har inbyggda begränsningar av tillgängligheten för människor med funktionshinder. Man bör aktivt söka och prioritera leverantörer som har erfarenhet och kunskap av sådana tillgängliga system och som har förstått vikten av att bygga sådana. Om man väljer en sådan leverantör är också sannolikheten god att man får ett hållbart system som kan anpassas till nya tekniska lösningar för tillgänglighet.

Det kan inte nog understrykas hur viktig upphandlingssituationen är för att tillförsäkra sig om en god tillgänglighet för alla studerande. Man bör därför självklart vara tydlig här både internt och externt, och alltid ha sådana krav i skriftlig form vid offertfrågningar och dylikt.

Det finns ytterligare en aspekt som är viktig och som kanske inte är lika självklar. Katarina Fening argumenterar (Fening, 2001) för att det är lätt att se hur de tekniska eller strukturella anpassningarna ökar tillgängligheten, men att det kan vara svårare att se vilka effekter den pedagogiska designen och metoden har. Vid Malmö högskola pågår ett projekt som har till syfte att optimera den pedagogiska tillgängligheten till en kollaborativ lärandemiljö.

ORGANISATIONSFRÅGOR

Något av det viktigaste är ändå att man som utbildningsarrangör tillägnar sig ett medborgarrättsperspektiv. Att man ser sig själv som direkt ansvarig för att alla människor som uppfyller kraven för att få delta i en utbildning faktiskt också har möjlighet att göra det. Att man inte ser det som någon annans problem att människor diskrimineras och förvägras samma rättigheter som andra medborgare oavsett om det beror på kön, hudfärg eller en kroppsdel som inte fungerar fullt ut. Om man tillägnar sig detta perspektiv och låter det finnas med vid all utbildningsplanering är det ofta lättare att göra de prioriteringar som krävs.

Det är dessutom mycket viktigt att utbildningsanordnaren är tydlig med sin policy och att man genom utbildnings- och informationsinsatser för personalen överför denna så att den fullt ut genomsyrar organisationens arbete. Det är lärare och annan personal som den studerande kommer i kontakt med, som har det praktiska ansvaret för att genomdriva en studiemiljö som är icke-diskriminerande.

Vad kan göras för att underlätta?

Oftast är en utbildning lättast att anpassa i produktionsledet. Det mesta av föreliggande dokument går ut på att beskriva just det. En analogi skulle kunna vara att det vore lättare att bygga all fysisk miljö tillgänglig med en gång, istället för att anpassa i efterhand. Man bör bygga klokt och med tanke på att alla människor skall ha tillgång till det man bygger. Att bara handla av sådana leverantörer som bygger på detta vis borde vara självklart. Med rätt teknik och en genomtänkt organisation kan detta anpassningsarbete gå lättare. Det är viktigt att metoder utvecklas för att kunna gå "sömlöst" mellan t.ex. textbaserad och ljudbaserad kommunikation. Detta skulle underlätta markant datorbaserat lärande för människor med funktionshinder.

Många av de hinder som ställs upp beror på att man har svårt att tillgodogöra sig utbildningsmaterial i den ena av de två formerna. För människor med synskador och blinda är problemen med traditionell textbaserad kommunikation uppenbara. På något sätt måste textmassan omvandlas till tal eller punktskrift för att man skall kunna tillgodogöra sig den. För studerande med olika former av dyslexi är också talad kommunikation att föredra. För människor med hörselskador är problemet det omvända. Talad text måste även finnas tillgänglig i skriven form för att man skall kunna tillgodogöra sig den. För att möta dessa behov krävs framförhållning och resurser i den aktuella organisationen.

Ytterligare en faktor som skulle ha en stor påverkan är tillgång till god infrastruktur och i synnerhet bredband. Mycket av den anpassning som nu ligger hos slutanvändaren skulle då kunna ske på serversidan. Andra fördelar med en snabb

internetanslutning är möjlighet till större multimediaanvändning, Virtual Reality (VR) -applikationer m.m. Att göra några specifika förutsägelser om teknikutveckling på det här området är ju av lätt insedda skäl inte särskilt enkelt. Förutom de ovan nämnda finns det problem som med största sannolikhet kommer att lösas av den allmänna teknikutvecklingen. De som jobbar med att göra teknik tillgänglig och användbar för människor med funktionshinder har i många fall att avvakta denna utveckling och försöka se till att nya applikationer får tillgänglighet inbyggd från början.

Det är dock viktigt att påpeka att man inte kan använda en förutsedd teknikutveckling som argument för att inte anpassa det man gör idag. Material och kommunikationskanaler som används ska redan i dag vara anpassade för alla studerande.

För att fullt ut ta sitt ansvar, bör varje utbildningsarrangör se över sin organisation och sina rutiner för stödet till deltagare med funktionshinder. Som tidigare nämnts kan detta stöd se mycket olika ut beroende på de aktuella behoven. Gemensamt är dock att en policy för dessa frågor bör utarbetas och förankras i den egna organisationen. I denna bör även olika former för samverkan beskrivas, t.ex. med andra utbildningsanordnare, handikapporganisationer, stödorganisationer, landsting, försäkringskassa, dataresurscentra, arbetsmarknadsinstitut och läromedelsproducenter. Rutiner för informationsinsatser till personal liksom till deltagare med funktionshinder bör också beröras.

Stöd till studerande

Flertalet utbildningsarrangörer sörjer i sin organisation för olika former av stöd till deltagare med funktionsnedsättning. Det kan t.ex. gälla olika praktiska arrangemang, råd inför studieval, annan vägledning eller ekonomiska frågor. Det är av förståeliga skäl ofta avgörande att utbildningsarrangören på ett mycket tidigt stadium identifierar och tar hänsyn till de behov och önskemål deltagaren har. På samma sätt som det förväntas av deltagaren att han eller hon tydligt och i god tid uttrycker sina önskemål.

Inom ramen för ett svenskt Nätuniversitet (Regeringens Proposition 2001/02:15 ”Den öppna högskolan”) kommer det att vara av största angelägenhet att attrahera sådana studerandegrupper som hittills varit underrepresenterade inom högre utbildning. En av dessa grupper är personer med funktionshinder av olika slag. För att säkerställa god tillgänglighet, hög servicenivå och ett fullgott bemötande krävs att huvudmannen för ett svenskt Nätuniversitet, tillsammans med aktörerna i ett

ORGANISATIONSFRÅGOR

sådant Nätuniversitet, aktivt arbetar med dessa frågor. Detta bör ske genom kontinuerlig omvärldsbevakning och spridning av tillämpliga erfarenheter, såväl i virtuell form som vid erfarenhetsseminarier. En verksamhet av detta slag ställer också krav på funktioner för stöd i frågor som rör olika former av studievägledning. För att tillgodose dessa behov finns förväntningar på att frågor kring studievägledning, tillgänglighet, studerandes villkor och policyfrågor bevakas.

Examinationsformer och kunskapsprövning

De regler som gäller examination hos respektive utbildningsanordnare måste följas, men inom ramen för dessa kan vissa anpassningar göras för studerande som har funktionshinder. Samma prestationskrav ska gälla denna grupp studerande, men det sätt på vilket examinationen görs kan vara annat. Här är det viktigt att man försöker ändra perspektiven och se att det faktiskt finns många olika sätt att mäta kunskaper som de studerande tillgodogjort sig.

Det är viktigt att det är målen för kursen som styr examinationen. Det får inte bli teknikförståelse och teknikanvändning som examineras. Tekniken ska vara så enkelt utformad att den studerande kan koncentrera sig på innehållet i examinationen. Det får inte heller bli formen som examineras. Den som har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi har svårt med språkhantering som t.ex. stavning och struktur. Vid bedömning av en skriftlig uppgift bör inte formen – språkdräkten – påverka bedömningen av sakinnehållet dvs fakta, analys, diskussion, slutsatser. För döva studerande, som har teckenspråk som modersmål, är svenskan andra språk och engelskan tredje språk, vilket kan påverka språkhanteringen.

Ett varierat examinationsutbud gynnar alla. Då olika funktionshinder ställer olika krav på examinationsformen bör man vid kursuppläggningsen ta hänsyn till detta och erbjuda studerandegruppen olika examinationsformer. En vanlig skriftlig tentamen som genomförs vid viss tidpunkt under begränsad tid kan ersättas med en hemtentamen. Detta ger den studerande möjlighet att välja en tidpunkt som passar med hänsyn till funktionshindret. Om examinationen måste genomföras under begränsad tid bör studerande med funktionshinder erbjudas utsträckt tid.

För vissa grupper av människor med funktionshinder, t.ex. den som har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är många gånger muntlig examination det bästa alternativet. Om skriftlig examination är enda möjligheten bör skrivningen finnas både i text- och ljudformat.

Vägledning

Vid kursplanering måste medräknas resurser för vägledning och administrativt stöd. Denna resurs kan vara kanslipersonal eller studievägledare eller lärare. En god introduktion i studierna där förutsättningarna för studierna klargörs, där den studerandes eget ansvar tydliggörs samt stödresurserna presenteras ger förutsättningar för att den studerande ska fullfölja hela utbildningen med ett lyckat studieresultat.

En bra studiehandledning och ett gott stöd i teknikanvändning redan från kursstart, uppföljning av studieresultat och återkoppling på studieprestationer samt ett gott bemötande ger den studerande en stimulerande studiemiljö.

Till varje utbildning bör utformas tydliga och konkreta studieanvisningar. Det är alltid några kursdeltagare som är distansstuderande för första gången och som därmed behöver vägledning i hur man faktiskt går tillväga när man studerar på distans. Studieanvisningar kan innehålla en tidsplan, uppgift om vilka avsnitt som är av mera översiktlig karaktär och vilka den studerande måste fördjupa sig i. Det ska klart framgå vilka insatser som fordras för att uppnå målen för kursen, vilken funktion examinationen har – är den ett led i inlärningsprocessen eller är den i huvudsak en metod för kunskapskontroll. Vägledning i hur man strukturerar sina studier är en förutsättning för att studerande med vissa funktionshinder överhuvudtaget ska kunna följa utbildningen.

Redan vid kursstart måste den studerande få veta vad som händer om studietakten inte kan följas. Det är viktigt eftersom en studerande p.g.a. sitt funktionshinder kan bli tvingad att göra ett uppehåll i studierna.

Den studerande bör få information om studieteknik, studievanor och inlärningsstilar samt erbjudas personlig vägledning i studierna via det medium som passar den studerande bäst.

Att ha ett examinationsmoment tidigt i utbildningen ger kursansvarig möjlighet att snabbt fånga upp dem som inte kommit igång med studierna. En uppföljning genom personlig kontakt ger dessa studerande tillfälle att diskutera svårigheterna i studierna och är samtidigt ett stöd i att överbrygga hindren. Trots god generell tillgänglighet måste ibland komplettering med individuellt stöd göras. Samma typ av funktionshinder hos två skilda individer kan kräva två helt olika anpassningar.

Behovet av kompetensutveckling

För att skapa förståelse för den enskilde studerandes behov krävs, som tidigare nämnts, kontinuerlig kompetensutveckling av utbildningsanordnarens personal. Sådan kompetensutveckling bör betona vikten av att beakta individens lärostil, pre-

ORGANISATIONSFRÅGOR

ferenser vad gäller metodval, studietakt, förläggning av studierna samt behov av stöd.

Genom att beakta dessa behov hos den enskilde studerande läggs grunden till ett individcenterat synsätt i den pedagogiska förnyelseprocessen. Det är av avgörande betydelse för den studerande att all den personal han eller hon kommer i kontakt med, har den kompetens och insikt som krävs för att såväl förstå den studerandes specifika behov, som att också aktivt kunna bidra med sådana lösningar som underlättar studierna. En bra grund för ett gott bemötande av den studerande finns i just denna kompetens.

Det finns vidare ett stort behov av att i varje utbildningsorganisation skapa en handlingsplan kring stöd till studerande med funktionshinder, liksom individuella studieplaner för deltagare med särskilda behov.

I de fall där den pedagogiska förnyelsen medför ökad flexibilitet ställs allt högre krav på god information till alla berörda. God och tidig information till såväl personal, beslutsfattare som till den enskilde studerande är därför av största vikt. Till skillnad från den obligatoriska skolan, finns inom högre utbildning idag ingen nationell instans för råd och stöd i frågor som rör funktionshinder.

Ekonomiska villkor

De ekonomiska villkoren för såväl högskolan som för den studerande måste vara utformade på ett sådant sätt att dessa möjliggör och stimulerar till deltagande i högre utbildning istället för att utgöra en avsevärd begränsning. Det är orimligt att den centrala medelstillelningen för utbildningsarrangörens kostnadstäckning i vissa fall halverats under de senaste fyra åren. Detta riskerar att sekundärt drabba gruppen studerande med funktionshinder.

De senaste årens utveckling på IKT-området har i någon mån tyvärr lett till oönskade sidoeffekter för många studerande med funktionshinder. Det personliga hjälpmedlet, oftast i form av dator med anpassningar, utgör för många ett absolut nödvändigt verktyg för att kunna delta i studier på jämförbara villkor. Utvecklingen går snabbt och man möts allt oftare av ståndpunkten att nästan alla, familjer, ungdomar, studerande och äldre, har tillgång till egen datorutrustning. Detta har lett till skärpta regler vad gäller landstingens ansvar för ordination av sådan utrustning. Samma sak gäller de fall där det är oklart vem som har finansieringsansvaret och där den presumtive studerande hindras från studiestart till följd av dessa oklarheter. Detta drabbar i många fall en redan ekonomiskt svag grupp som sällan har samma möjlighet att lösa problemen genom att själv finansiera sina hjälpmedel, dvs i de flesta fall ersättningen för papper och penna.

Skillnaderna vad gäller tilldelning av hjälpmedel är stora i landet. Behovet av ytterligare satsningar på IKT-stöd i utbildningen är stort, liksom behovet av långsiktiga lösningar för upphovsrättsliga frågor. Det senare inte minst aktuellt vid utvecklingen av anpassade IKT-baserade läromedel.

Folkbildningen

För att distansundervisning ska vara en statsbidragsberättigad folkhögskolekurs gäller bestämmelserna i folkhögskoleförordningen. För att studiestöd skall beviljas

EKONOMISKA VILLKOR

för distansstudier krävs att skolan kan garantera att den studerande bedriver aktiva studier på minst halvtid. Stöd utgår via CSN.

En relativt vanlig uppfattning är att distansstudier med folkbildningens kvalitet inte blir billigare att anordna än traditionell undervisning. Därtill kommer kostnader för grundinvesteringar inom teknikområdet. Frågan belyses bl.a. i skriften "Folkbildning på distans" (Folkbildningsrådet). Frågan kräver dock en mer övergripande analys och är inte heller alltid relevant, eftersom det för många deltagare saknas bra alternativ till studier på distans.

Grundinvesteringar för lärarna kan dels vara kompetensutveckling dels (bärbara) datorer, modem, abonnemang, organisation för teknisk support m.m. Detta räknas som en grundinvestering för folkhögskolan och berättigar inte till förstärkningsbidrag även om distansstudierna anordnas för deltagare med funktionshinder. Det kan däremot vara motiverat att förstärka lärartimmar om deltagarna p.g.a. sitt funktionshinder behöver mer lärarstöd än andra deltagare. För folkhögskolans kostnader för ökad lärartäthet som är nödvändig p.g.a. att deltagarna har ett funktionshinder kan därför bidrag beviljas från Folkbildningsrådet och Sisus, Statens Institut för särskilt utbildningsstöd.

Studiestöd kan beviljas om distansstudierna vid folkhögskolan aktivt bedrivs på minst halvtid.

Ett i många sammanhang redovisat problem för personer som vill delta i IT baserade distansstudier är att de saknar erforderlig teknisk utrustning och/eller kunskap om hur man använder utrustningen. Även möjligheten till teknisk support kan vara begränsad om man studerar från hemmet/hemorten. På flera orter i landet finns s.k. datastugor/center. Uppgifter saknas om i vilken utsträckning de är fysiskt tillgängliga lokalmässigt och tekniskt och om det finns möjlighet att få teknisk support vid centren.

För fysiska möten som ofta ingår i distansutbildning vid t.ex. en folkhögskola, bör det inte vara något problem för deltagaren att komma in i skolans lokaler och få tillgång till skolornas utrustning. Bidrag till grundutrustning i form av datorer lämnas ej, medan däremot bidrag till anpassning av skolans utrustning kan beviljas.

Högskola

Utveckling av pedagogiska modeller och metoder som nämns i detta dokument är normalt den enskilda högskolans eller universitetets ansvar. Finansiering kan i särskilda fall sökas externt men sker vanligen inom den egna organisationen.

De medel för utvecklingsprojekt Distum fördelat har uteslutande gått till sam-

ordnade initiativ från flera högskolor och universitet. Medel för kursutveckling har vanligen inte beviljats.

Kostnadskrävande faktorer

Det som är den enskilt största faktorn vad det gäller kostnader i framtagandet av tillgängligt material är de personella resurser som krävs för att tillhandahålla material i olika former. Återigen är det här angeläget att påpeka vikten av goda rutiner för att se till att man redan i produktionsledet underlättar för ett sådant arbete.

Andra kostnader som kan vara tunga att bära för utbildningsarrangören, kan vara investeringar i särskild teknik eller anpassningar av befintlig teknik. Som nämns på flera andra ställen i denna rapport, minskar vanligen kostnaderna om behov i god tid kan förutses och vägas in i den övergripande planeringen av såväl budget som övrig verksamhet.

Fortbildning av personal medför vanligen extra kostnader. Olika personalgrupper kräver olika slags fortbildning. Samordning med andra utbildningsanordnare liksom god planering bidrar till minskade kostnader.

Tillgänglighet till IKT-baserad media

Brister i den tekniska miljön utgör ett av de främsta hindren för studerande med funktionshinder när det gäller tillgången till Internetbaserad utbildning. Trots utvecklad teknik, fler och bättre hjälpmedel och utbyggd infrastruktur, återstår mycket att förbättra. Mycket hänger dessutom inte samman med konkreta tekniska lösningar, utan mer med förmågan att förutse behov, se sammanhang och viljan att finna lösningar. Tillgänglighet till tekniska miljöer handlar till stor del om ett gränsland mellan attityder och tekniska lösningar.

Nedan ägnas därför avsevärt utrymme åt att beskriva de svårigheter som kan upplevas, men också möjliga lösningar som erfarenhetsmässigt kan fungera. Man bör dock komma ihåg att inga lösningar är universella, utan istället bör ställas i relation till den studerandes önskemål och behov.

Ett förslag kan vara att du som utbildningsanordnare funderar över vilka olika distributionssätt du idag utnyttjar, om aspekter kring tillgänglighet är beaktade i dessa och vilka alternativa distributionssätt du skulle kunna överväga.

Internetbaserad utbildning

Internet är snabbt på väg att bli det vanligast förekommande mediet för distribution av distansutbildning. Den relativt låga distributionskostnaden, resursutvecklingsmöjligheter och tillgänglighet för studerande gör den till en idealisk förmedlingskälla. Även om den för närvarande är begränsad med hänsyn till bandbredd, är Internet fullt användbart för att distribuera en mängd olika multimediala och interaktiva undervisningsresurser inkluderande ljud, bild och text.

University of Wisconsin, UoW, bedriver utbildning vid sammanlagt 13 olika campus. Totalt omfattas ca 10 000 studerande varav omkring 400 med funktionshinder.

TILLGÄNGLIGHET TILL IKT-BASERAD MEDIA

Förändringsarbetet mot ett enhetligt och tillgängligt gränssnitt för all webbaserad information var tidigt ett starkt uttalat önskemål och initiativ från ledningen vid universitetet. Uppdraget bestod i att dels skapa en policy för detta, dels att genomföra nödvändiga förbättringar.

En arbetsgrupp tillsattes med målet att:

- Säkerställa tillgänglighet.
- Skapa system för stöd till webbredaktörerna.
- Skapa rekommendationer.

I korthet kan utvecklingsarbetet sammanfattas i framtagandet av följande dokument:

- Riktlinjer för det tekniska utvecklingsarbetet.
- Policy för tillgänglighet.
- Plan för genomförandet.

UoW är idag en föregångare vad gäller strategisk utveckling av tillgänglighet till högre utbildning, även på distans. Flera andra institutioner lutar sig på deras riktlinjer vilka kan studeras närmare på den webbsajt som etablerats.

California Community Colleges har sedan augusti 1999 ett antal mycket användbara riktlinjer publicerade. Dessa ”Access Guidelines for Students with Disabilities” täcker de flesta aspekter av distansutbildning, även tekniska.

Tillgänglighetsaspekter

Studerande som är blinda eller har en synnedsättning kan inte tillgodogöra sig grafiska bilder, komplext formaterad text, vissa Java-applikationer och videosekvenser. Studerande som är döva eller har en hörselnedsättning kan inte höra ljudavsnitt. Studerande med inlärningssvårigheter kan ha svårt att ta till sig stora mängder information via text.

Äldre PDF-filer är svåra, om inte omöjliga, att läsa med skärmläsare för punktdisplay. Senare versioner erbjuder bättre möjligheter. Material som tillhandahålls i pdf-format bör även finnas tillgänglig i en alternativ version i text- eller HTML-format. Detta är endast tillämpbart för textmaterial och kan inte användas för material som är grafiskt utformat, t.ex. bilder, diagram och kartor. Innehåll av detta slag måste beskrivas i text.

Förslag till åtgärd

Ett omfattande arbete för att fastställa riktlinjer för ökad tillgänglighet till Internet har utarbetats av ”The Web Accessibility Initiative (WAI)”, en arbetsgrupp knuten till ”The World Webb Consortium (W3C)”. Kompletterande text från WAI:s riktlinjer för tillgänglighet samt annan användbar information avseende teknisk support kan hittas på: <http://www.w3.org/WAI/> För den som vill studera motsvarande information rekommenderas Hjälpmedelsinstitutets hemsida på www.hi.se

Prioritet 1

WAI delar in framtagna riktlinjer i olika prioriteringsgrader, där åtgärder under prioriteringsgrupp ett **skall** följas, medan punkterna under grupp två **bör** följas och de under grupp tre **kan** följas för att öka tillgängligheten till utbildningen

Dessa riktlinjer **skall** följas av författaren för att materialet ska vara tillgängligt för alla. Att följa denna nivå av riktlinjer är ett grundläggande krav för att ge vissa grupper möjlighet att använda webbdokument.

- Tillhandahåll alternativ text för bilder, figurer och kartor, s.k. ALT-text.
- Tillhandahåll ljudbeskrivningar (D-länkar) för grafik som inte finns beskriven i dokumentet eller med alternativ text.
- Tillhandahåll textmotsvarighet till ljudupplysningar.
- Tillhandahåll beskrivning av animerad information både i ljud och text.
- Försäkra att text och grafisk framställning är förstäelig när den visas utan färg.
- Undvik blinkande, flyttande, bläddrande eller automatiskt uppdaterade objekt eller sidor, eller se till att dessa kan ”frysas”.
- Försäkra att sidor där nyare HTML finesser används (t.ex. formulär, tabeller) förändras till åtkomlig form.
- Använd en utformning som möjliggör aktivering via andra inputkällor än pekare (t.ex. tangentbord, röst etc.)
- Döp ramar med logiska namn så att syftet framgår (meny, huvud o.s.v.).
- Försäkra att tabeller har nödvändig uppmärkning och utformning för att kunna visas med tillgängliga webbläsare.
- Använd endast teknik definierad av W3C och använd den på ett tillgängligt sätt. När detta inte är möjligt tillhandahåll en alternativ sida.
- Säkerställ att innehållsmässigt logisk navigering mellan länkar på sidan kan ske.

TILLGÄNGLIGHET TILL IKT-BASERAD MEDIA

Prioritet 2

Dessa riktlinjer **bör** följas av författaren för att ytterligare öka tillgängligheten till utbildningen. Genom att följa denna riktlinje kommer tillgängligheten till webbdokument märkbart att öka.

- Organisera innehållet med strukturella taggar (t.ex. p, strong, h1 osv.) och gör layouten med hjälp av formatmallar (s.k. style sheets – CSS-standard).
- Tillhandahåll tilläggsinformation nödvändig för att uttala eller tolka förkortad eller främmande text.
- Element som innehåller eget gränssnitt ska ha inbyggd åtkomlighet.
- Använd tillgänglighetslösningar så att datorbaserade hjälpmedel och äldre webb-läsare kan fungera.
- Gruppera kontroller, val och benämningar i semantiska enheter.
- Döp länkar med logiska namn.
- Strategi: utgå från att de studerande har äldre versioner av webbläsare – använd W3C:s standard.

Prioritet 3

Dessa riktlinjer **kan** följas av författaren, för att underlätta tillgängligheten till materialet. Genom att följa denna riktlinje ökar tillgängligheten till webbdokument.

- Tillhandahåll mekanismer som underlättar logisk navigering på din sida.
- Skapa en gemensam nedladdningsbar fil för dokument som finns som en serie separata sidor.

Elektronisk text, E-text

Elektronisk text kommer att bli allt vanligare i utbildningssammanhang. Många vill kunna hämta hem och läsa en text i sin dator, handdator eller på de särskilda läsplattor som nu kommer på marknaden. Sådan text ska därför vara tillgänglig i flera olika operativsystemsformat (t.ex. Windows, Macintosh) textformat, ordbehandlingsformat (t.ex. Word, WordPerfect etc.). Dessa medium kan användas både av studerande med synnedbudsproblem och de med inlärningssvårigheter, ibland med hjälp av särskilda hjälpmedel kopplade till datorn.

Tillgänglighetsaspekter

På grund av sin struktur kan vissa texter vara svåra att följa för personer med grav synskada eller med kognitiva nedsättningar. Den som inte är van att t.ex. använda hypertextlänkar kan ha svårt att utnyttja en sådan struktur. Kompatibilitetsproblem uppstår ibland mellan olika filformat, operativsystem och hjälpmedelssystem. Upphovsrättsliga frågor kan förhindra eller fördröja framtagning och distribution av material i E-text format.

Förslag till åtgärd

För att så många som möjligt ska kunna tillgodogöra sig texten bör den presenteras med generella format, t.ex. html, txt och rtf, som kan läsas i olika operativsystem och programvaror. Produktionen av E-text måste planeras i god tid för att säkerställa samtidig leverans för alla målgrupper. Upphovsrätter och distributionssätt måste avtalas. En text kan med fördel erbjudas i flera versioner, t.ex. med hypertextlänkar, löpande text utan länkar, och som kortare sammanfattning.

Ljudinspelning

Inspelat material kan produceras i inspelningsstudio, hos externa producenter eller med hjälp av ljudfiler direkt i datorn. Vid all produktion av detta slag ska inläsaren vara väl förtrogen med språk och ordval i källmaterialet och det inspelade materialet vara granskat för överensstämmelse med originalet.

Tillgänglighetsaspekter

Personer med hörselskada och döva kan inte ta del av materialet. Eftersom enklare inspelningar till sin uppbyggnad är sekventiella, blir informationssökning vid uppspelning mycket tidsödande.

Förslag till åtgärd

Erbjud ljudinspelningen i alternativa format, som tryckt text eller som e-text.

Vid mer avancerad produktion av längre texter eller hela läromedel, s.k. digitala talböcker, bör produktionen följa den standard som finns (DAISY, Digital Audio Information System) framtagen av bl.a. Talboks- och punktskriftsbiblioteket www.tpb.se

Detta resulterar i en produkt som är sökbar, där den studerande själv kan införa noteringar, och där materialet via CD-ROM kan användas både i en normal dator och i särskilda s.k. DAISY-spelare.

Telemöte

Den mest beprövade tekniken för kommunikation på distans mellan studerande och lärare, liksom för flerpartsmöten, är fortfarande telefon. Telefonen är tillförlitlig och enkel att använda för överföring av talad kommunikation.

Tillgänglighetsaspekter

Studerande med hörselskada eller döva deltagare kan inte ta del av kommunikationen. Studerande med nedsatt tal kan inte heller delta i konversationen.

Förslag till åtgärd

Tolkning via texttelefon kan vid behov erbjudas i klassrummet eller motsvarande, liksom elektronisk chat för översättningen av en dialog. I vissa fall kan det vara lämpligt att arrangera med tolk på plats hos den studerande.

Texttelefon

Texttelefon är mycket användbar för döva och personer med talhandikapp. En texttelefon är en kombination av telefon, tangentbord och bildskärm, vilket gör det möjligt att föra en direkt, textbaserad kommunikation mellan två personer. Kommunikationens hastighet begränsas endast av hur snabbt man skriver på tangentbordet. Texttelefon fungerar över vanlig telefonlinje och kräver ingen särskild installation. Texttelefonen kan användas för kommunikation mellan enskilda studerande och deras lärare.

Tolk- och Taltjänst

Från en institution kan man via t.ex. Telia Texttelefon (Förmedlingstjänst) kommunicera med döva, hörselskadade eller med studerande med nedsatt talförmåga. Tollen skriver allt som läraren säger och texten kommer upp på den studerandes skärm. Den studerande svarar genom att tala direkt eller genom att skriva tillbaka till tolktjänst som i sin tur läser upp texten för läraren. Att använda tolk på detta sätt kan vara möjligt då läraren ska besvara korta frågor från den studerande, men är knappast ett bra alternativ för den studerande då det gäller deltagande i diskussioner via telefonkonferens.

Tolk

Som en sista utväg, då alla andra möjligheter uttömts, kan man erbjuda tolk.

Internetbaserat konferenssystem

En form som rymmer många möjligheter för kommunikation mellan lärare – deltagare och deltagare – deltagare, är ett webbaserat konferenssystem. Här möjliggörs både synkron och asynkron kommunikation. Materialet finns bevarat i textform på samma ställe under hela kursen, vilket ger tillgång till tidigare gjorda inlägg. Detta är en fördel för studerande som är frånvarande under delar av studietiden.

Det finns även ett brett utbud av webbaserade s.k. chat-program. Med hjälp av sådana kan en utbildningsanordnare skapa ett "chatrum" för en döv eller hörselskadad studerande. Detta erbjuder dubbelriktad kommunikation i realtid.

Tillgänglighetsaspekter

Studerande med synskada eller blinda deltagare kan ha problem att navigera i ett textbaserat konferenssystem. Studerande med rörelsehinder kan ha svårt att hinna med i synkrona kommunikationer.

Förslag till åtgärd

Använd konferenssystem i vilka man automatiskt kan få inläggen som görs i systemet tillsänt via e-post och även kan göra sina inlägg via e-post. Försök att så långt som möjligt använda asynkrona system för kommunikation i en grupp.

Bildkonferens

Bildkonferens kan omfatta sändning via satellit, kabel-TV, intern-TV eller komprimerad video (ISDN). Den kan innebära tvåvägskommunikation via video och/eller audio i realtid. Förinspelad video kan sändas, vilket beskrivits tidigare, vanligen omfattande återutsändning av ett tidigare kursmoment som har sparats på videoband, vilket då inte erbjuder interaktion mellan lärare och studerande i realtid.

Tillgänglighetsaspekter

Studerande med hörselskada eller döva studerande kan inte ta del av den muntliga kommunikationen. Studerande med synskada eller blinda kan inte se innehållet på skärmen.

Förslag till åtgärd

För döva och hörselskadade kan man erbjuda tolkning i realtid antingen via videokonferens eller med en tolk närvarande hos den studerande. Alternativt kan man

TILLGÄNGLIGHET TILL IKT-BASERAD MEDIA

erbjuda kommunikation från studerande till lärare via texttelefon. Man kan också erbjuda tolktjänst eller särskild chatkonferens för kommunikation i realtid. För blinda och synsvaga bör bildmaterial erbjudas i alternativa format och omfatta ljud.

Tryckt text

Användning av tryckt text kommer även fortsättningsvis att ha en plats i distansutbildningssammanhang. Tryckt material är lätt att hantera och medger att deltagaren arbetar i egen takt. Att förändra, distribuera och lagra tryckt text är däremot mer krävande än vad gäller Internetbaserat material.

Tillgänglighetsaspekter

Studerande som är blinda eller har kraftigt nedsatt syn kan inte läsa tryckt material.

Studerande med inlärningssvårigheter kan också ha svårt att på ett effektivt sätt läsa tryckt text.

Förslag till åtgärd

Tillhandahåll tryckt material i alternativa former som storstil, punktskrift, kassettband, digitala ljudfiler eller som digitalt lagrad textfil, e-text. När det är möjligt ska informationen erbjudas i det alternativa format den studerande föredrar. Ytterligare information kan erhållas via Talboks- och Punktskriftsbiblioteket, TPB: www.tpb.se

Storstil

Storstilsdokument utskrivna från fil bör vara producerade i teckenstorlek 14–24 punkter med exempelvis teckensnitt Arial eller Helvetica för visuell tydlighet. Dokument bör utformas så att viktig layout bevaras. Färger bör ställas för maximal utskriftskontrast.

Punktskrift:

Punktskrift kan användas för bokstavstext såväl som för vetenskapliga beteckningar, noter m.m. För generell textproduktion ska material framställas i tätskrift. Tätskrift är det vanligast förekommande formatet för personer med grav synskada.

Punktskrift kan framställas på egen hand med hjälp av tillgängliga programvaror för översättning till punktskrift och speciella punktskriftsskrivare, eller läggas ut till företag och organisationer som producerar punktskriftsdokument kommersiellt. Punktskriftsdokumentet ska vara utformade med viktig layout i behåll (t.ex. tabeller, kolumner) och vara granskade för överensstämmelse med originalet.

Videoinspelning

Återutsändning av förinspelade kursmoment innehåller ingen interaktion i realtid mellan studerande och kursledning.

Tillgänglighetsaspekter

Studerande som är döva eller har en hörselnedsättning kan inte höra ljudinslagen.

Studerande som är blinda eller har en synnedsättning kan inte se bilderna.

Förslag till åtgärd

Tillhandahåll direkttextning eller översättning på skärm, eller som sista utväg tolk på plats hos döva eller hörselskadade studerande. Komplettera med ljud eller skrivet textmaterial för blinda eller synskadade studerande. Tryckt material måste då också erbjudas i alternativa former, exempelvis punktskrift, storstil, kassetband eller elektronisk text. Skolor kan också erbjuda döva eller hörselskadade deltagare tillgång till ljudavsnitt i en video genom att lägga till videoklipp med teckenspråkstolk i ett separat fönster.

Sammanfattning

Vad kan du som utbildningsarrangör göra?

Distum vill med detta dokument fästa fokus på frågor som rör tillgänglighet till distansutbildning för personer med funktionshinder, och samtidigt uppmana utbildningsaktörer på alla nivåer att gripa sig an dessa frågor.

Genom de förslag och rekommendationer som lämnas, vill Distum följa upp de skrivningar som i Distansutbildningskommitténs slutbetänkande tydligt markerade att personer med funktionshinder är en särskilt viktig målgrupp vid utvecklingen av flexibel utbildning på distans. Detta har också varit en viktig arbetsuppgift för Distum. Genom konkreta förslag, som också kan fungera som underlag för diskussion, vill vi visa på möjliga vägar till ökad tillgänglighet för den aktuella målgruppen. Det är dessutom vår övertygelse att villkoren även för studerande utan särskilda behov förbättras genom en sådan utveckling.

Det är också viktigt att man utnyttjar informations- och kommunikationsteknik, IKT, för att överbrygga distans i tid och rum, liksom att läraren är tillgänglig för att vägleda och handleda, stödja och uppmuntra den studerande genom utbildningen. Folkbildningsrådet diskuterar i sin rapport "Funktionshindrade i folkhögskolan – Perspektiv på empowerment genom folkbildning" (Holmström, 2001) de utvecklingsmöjligheter som många studerande med funktionshinder erfar i folkhögskolornas miljö. Rapporten fäster fokus på den enskildes möjlighet till utveckling i en gynnsam och stödjande omgivning. I ett tiotal intervjuer uttrycker studerande positiva faktorer som nära och goda relationer med lärare och en lugn och anpassad studietakt. Detta, menar man, leder till stärkt självkänsla och tilltro till den egna kapaciteten och förmågan.

Grundläggande för utbildningsanordnare i arbetet för ökad tillgänglighet till distansutbildning kan vara att:

SAMMANFATTNING

- Skapa medvetenhet om allas lika rätt till utbildning.
- Beakta tillgänglighetsaspekten i all kursutveckling.
- Utarbeta en policy kring tillgänglighet, där även olika former för samverkan med t.ex. andra utbildningsanordnare, handikapporganisationer, stödorganisationer, landsting, försäkringskassa, dataresurscentra, arbetsmarknadsinstitut och läro-medelsproducenter beskrivs.
- Definiera tydliga mål för verksamheten avseende tillgänglighet.
- Bedriva pedagogisk utveckling i syfte att göra utbildningen tillgänglig för alla.
- Kontinuerligt utvärdera graden av tillgänglighet.
- Aktivt arbeta för en organisation som stödjer deltagande i utbildning oavsett funktionshinder.
- Verka för personalens kompetensutveckling som ett led i arbetet med att öka tillgängligheten till utbildningen.

Diskussion

Det är med tillförsikt vi ser fram emot utveckling av bättre infrastruktur till stöd för lärande på distans för personer med funktionshinder. Med bättre utbyggnad av bredbandstjänster, skulle mycket av den anpassning som nu ligger hos slutanvändaren istället kunna ske hos utbildningsleverantören.

Att göra några specifika förutsägelser om teknikutveckling på det här området är förstås omöjligt. Sannolikheten för att många hinder kommer att undanröjas av den allmänna teknikutvecklingen är stor. Andra hänger mer samman med attityder och värderingar. Dessa kräver diskussion och ställningstaganden.

De som jobbar med att göra teknik tillgänglig har i många fall att avvakta denna utveckling och försöka se till att nya applikationer får tillgänglighet inbyggd från början. Det är dock viktigt att påpeka att man inte kan använda en förutsedd teknikutveckling som argument för att inte anpassa det man gör idag. Material och kommunikationskanaler som används, skall också vara anpassade för alla studerande redan idag.

För att fullt ut ta sitt ansvar, bör varje utbildningsarrangör se över sin organisation och sina rutiner för stödet till deltagare med funktionshinder. Det är viktigt att detta görs som en förberedande genomtänkt åtgärd och inte under tidspress när en studerande med funktionshinder knackar på dörren och vill vara med. Då skall man redan ha tänkt igenom situationen och kunna ägna sin energi åt att utforma de individuella lösningarna. För som tidigare nämnts kan det stöd som den studerande behöver se mycket olika ut beroende på de aktuella behoven. Gemensamt är dock

att en policy för dessa frågor bör utarbetas och förankras i den egna organisationen. I denna bör även olika former för samverkan beskrivas, t.ex. med andra utbildningsanordnare, handikapporganisationer, stödorganisationer, landsting, försäkringskassa, dataresurscentra, arbetsmarknadsinstitut och läromedelsproducenter. Rutiner för informationsinsatser till personal liksom till deltagare med funktionshinder bör också beröras.

Många av de hinder som ställs upp beror på att man har svårt att tillgodogöra sig material i den tillhandahållna formen. För människor med synskador och blinda är t.ex. problemen med textbaserad kommunikation uppenbara. På något sätt måste textmassan omvandlas till tal för att man skall kunna tillgodogöra sig den. För studerande med olika former av dyslexi är också talad kommunikation att föredra. För människor med hörselskador är problemet det omvända. Talad text måste även finnas tillgänglig i skriven form för att man skall kunna tillgodogöra sig den.

I det första fallet är syntetiskt tal en rätt så väl utvecklad möjlighet. Problemen här rör sig i högre grad om att det kan vara svårt att navigera i webbmiljöer med vissa datorbaserade hjälpmedel.

Grundläggande krav för tillgänglighet

Följande principer är generella och bör följas för att kunna garantera att distansutbildningskurser är tillgängliga för studerande med funktionshinder.

- Ett av de primära koncepten i distansutbildning är att erbjuda studerande "lärande oberoende av tid och rum". Därför måste alla distansutbildningsresurser från början vara utformade så att även studerande med funktionsnedsättning ges maximal möjlighet att tillägna sig distansutbildningsresurserna "oberoende av tid och rum" utan behov av stödinsatser utifrån (t.ex. teckenspråk, tolk, hjälpmedel etc.) Om inte särskilda skäl föreligger, bör man undvika att ha obligatoriska träffar "på plats" i det fysiska rummet då detta starkt inskränker möjligheten till "rumsberoende". Om man ändå väljer att ha sådana träffar, bör man se till att de inte är obligatoriska och att det går att ta del av allt det som händer där, även i virtuellt format.
- Eftersom det sällan är fruktbart att söka generella lösningar bör arbetet med tillgänglighet istället baseras dels på ett kontinuerligt arbete med dessa frågor, men framför allt på en dialog med de studerande själva. Genom att sätta den studerandes behov i fokus kan till synes enkla lösningar framstå som geniala!
- En av de grundläggande principerna inom svensk handikappolitik är den så kal-

SAMMANFATTNING

lade ansvars- och finansieringsprincipen, vilken bekräftats av riksdag och regering. Den innebär att varje sektor i samhället skall utforma och bedriva sin verksamhet så att den blir tillgänglig för alla medborgare. Kostnaderna för de nödvändiga stöd- och anpassningsåtgärderna, som personer med funktionshinder har behov av, skall finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten. Att inte vidta stöd- och anpassningsåtgärder kan innebära att sökande och studerande med funktionshinder diskrimineras på grund av sitt funktionshinder.

- Som utbildningsarrangör förväntas man inta ett medborgarrättsperspektiv. Detta innebär att man ser sig själv som direkt ansvarig för att alla människor som uppfyller kraven för att få delta i en utbildning faktiskt också har möjlighet att göra det. Det kan aldrig vara någon annans problem att människor diskrimineras och förvägras samma rättigheter som andra medborgare beroende på att en kroppsdel inte fungerar fullt ut. Om man tillägnar sig detta perspektiv och låter det finnas med vid all utbildningsplanering är det ofta lättare att göra de prioriteringar som krävs.
- För att verkligen leva upp till målet om flexibel utbildning där den studerande sätts i fokus måste denne erbjudas reella möjligheter till studier på det sätt som han eller hon föredrar. En diskussion kring individuell lärtstil bör därför föras, oavsett om det handlar om studerande med funktionshinder eller inte.
- Alla utbildningsarrangörer bör i sin handlingsplan för hur studerande med funktionshinder ska bemötas, redogöra för hur den interna kompetensutvecklingen ska bedrivas. Denna är ett viktigt instrument för att behålla fokus på tillgänglighetsfrågor i utbildningen.
- Närhelst det är möjligt ska informationen finnas tillgänglig i det anpassade format den studerande föredrar (t.ex. teckenspråk, punktskrift, ljudinspelningar, stor stil, elektronisk text). När man väljer mellan olika format eller metoder ska hänsyn tas till att dessa måste passa för olika ändamål. Den metod som fungerar för kort eller mindre betydelsefull kommunikation, kanske inte är lika effektiv för längre, mer omfattande eller betydelsefull sådan.
- Lösningar som innebär hjälp av assistent (t.ex. teckenspråkstolk, läshjälp osv.) för att arbeta med en enskild studerande skall endast komma ifråga som en sista utväg när alla andra sätt för att öka tillgängligheten till det ursprungliga kursmaterialet inte kunnat uppnås.
- Distansutbildningskurser, resurser och material måste utformas och förmedlas på sådant sätt att graden av kommunikation och kursdeltagande är den samma för studerande med och utan funktionshinder.

- Alla distansutbildningskurser måste vara tillgängliga för studerande med funktionshinder, såvida detta inte medför grundläggande förändringar av undervisningens art eller resulterar i omöjliga finansiella och administrativa krav på utbildningsanordnaren. Om problemen beror på utbildningens struktur, bör man vidta åtgärder för att ändra denna.
- Utbildningsanordnaren uppmantras att granska styrdokument, material och resurser och göra nödvändiga förändringar för att säkerställa tillgänglighet för studerande med funktionshinder.
- Tekniska distansutbildningsresurser, t.ex. via webben, måste vara utformade så att de stödjer ”inbyggda” funktioner i deltagarnas operativsystem och/eller att gränssnitt är tillgängliga för datorbaserade hjälpmedel som används av personer med funktionshinder. Ett av skälen till detta är, att utvecklingen av datorbaserade hjälpmedel till stor del följer internationellt utvecklad standard.
- Det är av yttersta vikt att man som beställare av all programvara är mycket tydlig när det gäller att beställa system som inte har inbyggda begränsningar av tillgängligheten för människor med funktionshinder. Man bör aktivt söka och prioritera leverantörer som har erfarenhet och kunskap av sådana tillgängliga system och som har förstått vikten av att bygga sådana. Om man väljer en sådan leverantör är också sannolikheten god att man får ett hållbart system som kan anpassas till nya tekniska lösningar för tillgänglighet.
- Material för distansutbildning kan distribueras på en rad olika medier. Dessa resurser och material kan omfatta radio, video och text med kommunikation förmedlad via satellit, TV, kabel, komprimerad video, lokalt nätverk, Internet, telefon och annan form av elektronisk överföring. Resurser och material kan också omfatta ljud, bild, multimedia och textavsnitt i webbsidor, elektroniska diskussionsforum, e-post, pedagogisk programvara, CD-ROM, DVD, ljud- och bildband, elektronisk text och tryckt material.
- Försäkran att distansutbildningskurser, material och resurser är tillgängliga för studerande med funktionshinder är ett delat ansvar. Administratörer, pedagoger och övrig personal engagerade i användningen av detta arbetssätt delar förpliknelsen.

Referenser

Litteratur

ANDERBERG, P. (1999)

Internetlärande för alla.

Om insatser för de första fullvärdiga studiemiljöerna för människor med funktionshinder. Lund: Lunds tekniska högskola. 120 s

COOMBS, N. (2000).

Transcending the Distance in Distance Learning: Challenging Gaps of Ethnicity, Socioeconomic Status, Gender, Learning Styles, and Physical Disabilities, presented at AAHE's 2000 National Conference on Higher Education.

FENING, F., FCADDEN, F. (2001).

The design of accessible distance education environments that use collaborative learning.

Information Technology and Disabilities ISSN 1073-5727

HOLMSTRÖM, O. (2000)

Människor med funktionshinder i folkhögskolan.

Perspektiv på empowerment genom folkbildning. Stockholm: Folkbildningsrådet. 77 s

HÖGSKOLEVERKETS RAPPORTSERIE 2000:4 R,

Högskolestudier och funktionshinder;

Högskoleverket, Stockholm.

REGERINGENS PROPOSITION 2001/02:15

Den öppna högskolan

SOU 1998:83

På Distans – utbildning, undervisning och lärande.

Regeringskansliet.

REFERENSER

SOU 1998:84

Flexibel utbildning på distans.

Regeringskansliet

SVENSK, A. (2001)

Design av kognitiv assistans.

Licenciatuppsats.

WADDELL, C.D. (2000).

Human Rights,

Volume 27, Number 1, Winter 2000, American Bar Association Magazine.

Länkar på Internet

Om hur man gör information på nätet tillgänglig för alla, oavsett funktionshinder, finns det många bra tips att läsa på Internet:

[1] <http://www.w3.org/TR/WAI-WEBCONTENT/>

Översättning till svenska finns på

[2] www.sics.se/w3c/WAI-WEBCONTENT.htm

I mer lättläst form kan man ta del av nästan samma information på

[3] www.hi.se/tillganglig/webbsidor/default.shtm

[4] www.sih.se/laromit/wwwbroch/wwwinneh.htm

[5] www.frittfram.nu/default.asp?artikelid=15

[6] www.uss.ungasyn.se/inet/brawebb.html

[7] www.srfriks.org/lshemsid/lshemsid.htm

[8] Microsoft beskriver sin policy kring tillgänglighet på sidan

www.microsoft.com/enable/

Microsoft har publicerat utmärkta tips kring hur deras produkter lätt kan anpassas för att fungera bättre för personer med särskilda behov.

[9] www.microsoft.com/enable/training/steps.htm

[10] www.trc.se

Tomtebodaskolans resurscenter, TRC, har på webbplatsen information om några speciella tips för den som vill göra en webbsida som är lättläst för synskadade.

Övriga svenska länkar:

[11] **fritt fr@m**

www.frittfram.nu

[12] **CID, Centrum för användarorienterad IT-design vid KTH**

<http://cid.nada.kth.se/sv/default.lasso>

[13] **Funka.nu**

www.funka.nu

[14] **Handikappombudsmannen**

www.ho.se

[15] **Handikat**

www.tpb.se/handikat/handikat.htm

[16] **Hjälpmedelsinstitutet**

www.hi.se

[17] **Statens Institut för Handikappfrågor i skolan**

www.sih.se

[18] **Statens Skolor för Vuxna**

www.norrk.ssv.se/funktionsh/

[19] **Distum**

www.distum.se

[20] **Certec**

www.certec.lth.se

[21] **Folkbildningsrådet**

www.folkbildning.net

[22] **Högskoleutbildning och funktionshinder**

www.sb.su.se/akademi-handikapp/

REFERENSER

[23] **Sisus**

www.sisus.se

[24] **Handikappombudsmannen**

www.ho.se

[25] **Specialpedagogiska institutet, tid SIH**

www.sit.se

[26] **Statens skola för vuxna**

www.ssv.se

www.norrk.ssv.se/funktionsh/

Övriga internationella länkar :

[27] **The Special Education Needs and Disability Act 2001**

http://www.skill.org.uk/SEN_Disability.htm

[28] **Disability Discrimination Act Disability Standards in Education**

<http://www.detya.gov.au/archive/iae/analysis/dis.htm>

[29] **Mobility International**

<http://www.miusa.org/>

[30] **"The Teachability project"**

<http://www.ispn.gcal.ac.uk/teachability/index.html>

[31] **NADO, National Association for Disability officers**

<http://www.nado.ac.uk>

[32] **SKILL, National bureau for students with disabilities**

<http://www.skill.org.uk/>

[33] **World Wide Web Consortium**

<http://www.w3.org/WAI/>

- [34] **Open University, UK**
<http://www.open.ac.uk>
- [35] **Newham College for Further education.**
<http://www.newham.org.uk/>
- [36] **”Pathways”**
http://www.cowan.edu.au/pa/pathways/f_index.htm
- [37] **Tertiary education disability council of Australia**
<http://www.deakin.edu.au/tedca/ncet/>
- [38] **Gateways**
<http://www.tased.edu.au/tasonline/gateways/index.htm>
- [39] **ALDA**
http://student.admin.utas.edu.au/student_services/alda/
- [40] **Human Rights and Equal Opportunities – Guidelines for Tertiary Education**
http://www.hreoc.gov.au/disability_rights/action_plans/Tertiary_Education_Guide/tertiary_education_guide.html
- [41] **Action Plans för olika utbildningsanordnare**
http://www.hreoc.gov.au/disability_rights/action_plans/Register/register.html#educ
- [42] **RDLO, The National Regional Disability Liaison Officer Initiative activities**
http://www.newcastle.edu.au/services/ousr/disabil/regional/den/rdlo_information.html#RDLOResources
- [43] **University of Wisconsin**
<http://www.uwec.edu/UA/>
<http://www.uwec.edu/webdev/style/Access.htm>

KAPITELRUBRIK

[44] **EASI, Equal Access to Software and Information**

<http://www.rit.edu/~easi/index.htm>

[45] **ONLINE DISTANCE EDUCATION – ”ANYTIME, ANYWHERE” BUT NOT FOR EVERYONE**, Axel Schmetzke, Ph.D. (artikel publ april 2001)

<http://www.rit.edu/~easi/itd/itdv07n2/axel.htm>

[46] **The Design of accessible distance education environments that use collaborative learning**, Katarina Fening, Doctoral student Malmö University (artikel publ sept 2001)

<http://www.rit.edu/~easi/index.htm>

[47] **Europe Action Plan**

<http://www.w3.org/WAI/References/eEurope>

[48] **SOFF, Sentralorganet for fleksibel læring i høgre utdanning**

<http://www.soff.no/>

[49] **Access Guidelines for Students with Disabilities August 1999**

<http://www.htctu.fhda.edu/dlguidelines/final%20dl%20guidelines.htm>

Summary

What can you as an education provider do?

With this document Distum seeks to bring attention to the issues concerned with the accessibility of the disabled to distance education and, at the same time, encourage actors at all levels in the field of education to address these issues.

The disabled are an important task group in the development of flexible distance education for Distum. Using concrete proposals, that can also serve as a basis for discussion, we seek to indicate possible avenues for increased accessibility by the target group in question. It is also our conviction that the conditions for students, even those without special needs, will be improved through such a development.

It is also important to exploit information and communication technology, ICT, to bridge distance in time and space, as well as making the teacher available to provide guidance and advice, support and encouragement to the students throughout their education.

Discussion

In order to fully shoulder their responsibilities every education provider should review their organisation and the procedures for supporting disabled participants. It is important that this is done as a preparatory, well-reasoned measure and not under time pressure when a disabled student knocks on the door and wants to participate. At that stage the situation should have already been considered and energy can be focussed on designing individual solutions. The support a student requires can vary a great deal depending upon the needs in question. The common denominator is that a policy covering these issues should be in place and accepted in the provider's organisation. This policy should also include a description of different forms of collaboration with e.g. other education providers, handicap organisations, support organisations, county councils, social insurance office, computer resource centres,

SUMMARY

labour market centres and educational aid producers. Procedures for providing information to staff as well as disabled participants should also be covered.

Fundamental Requirements for Accessibility

The following principles are general and should be applied in order to guarantee that distance education courses are accessible to disabled students.

- One of the primary concepts of distance education is to offer students "learning independent of time and space". Therefore, all distance education resources must from the start be designed so that also students with functional impairments are accorded maximum opportunity without the need for external support.
- The work towards accessibility should be based on continuous work on these issues and on dialogue with the students themselves.
- One of the fundamental principles of Swedish policies for the disabled is the so-called responsibility and financing principle that has been confirmed by the Parliament (Riksdag) and the Government. It means that every sector of society is to design and conduct its undertakings so that they are accessible to all residents. The cost of necessary support and adaptation measures, that disabled people need, are to be financed within the framework of ordinary operations. Neglecting to implement support and adaptation measures can mean that applicants and disabled students are discriminated due to their disability.
- Education providers are expected to adopt a civil rights perspective. This means that they regard themselves as directly responsible for ensuring that all people who satisfy the requirements for a course actually have the opportunity to pursue it.
- To truly live up to the goal and offer flexible education where the student is in focus the student must be offered genuine opportunities to study in the manner the particular student prefers. Therefore, a discussion concerning individual learning styles should be conducted, regardless of whether it concerns a disabled student or not.
- The action plans of all education providers covering how disabled students are to be treated should present an account of how internal expertise development is to be conducted. This is an important instrument for maintaining the focus on accessibility issues in education.
- Whenever it is possible information is to be accessible in the particular format the student prefers.

SUMMARY

- Solutions that involve the help of an assistant (e.g. sign language interpreter, reading help etc) are only to be considered as a last resort.
- All distance education courses must be accessible to disabled students, provided this does not entail fundamental changes to the character of the education or result in impossible financial and administrative demand on the education providers. If the problem stems from the course structure then action should be taken to address the structure.
- Technical distance education resources, e.g. via the Internet, must be designed to support "built-in" functions in the participants' operating system and/or interface so that they are available for computer-based aids employed by disabled people.
- It is of utmost importance that those who order software are very clear when ordering systems that the systems do not have inherent accessibility limitations concerning disabled people.
- Ensuring that distance education courses, material and resources are accessible for disabled students is a shared responsibility. Administrators, teachers and other staff share this obligation.